Materialul românesc din Dicţionarul ţarinei Ecaterina cea Mare

Przemysław DĘBOWIAK*

Keywords: *Romanian*; *lexicography*; *transcription*; *transliteration*; *Cyrillic alphabet*

1. Introducere

Scopul acestui studiu este analiza materialului lingvistic românesc cuprins în aşa-numitul Dicţionar al Ecaterinei cea Mare a Rusiei (de acum înainte: DE). Primul volum al acestui dicţionar a apărut în 1787 cu titlul rusesc[1]: *Сравительные Словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею всевысочайшей особы. Отдѣленіе первое, содержащее въ себѣ Европейскіе и Азіатскіе языки* (vezi Fig. 1). Al doilea volum a fost publicat în 1789 şi, în afară de un titlu identic în rusă, are şi unul latin: *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Sectionis primae, Linguas Europae et Asiae complexae* (Fig. 2); în română, amândouă titlurile corespund unei traduceri aproximative precum: *Vocabulare comparative ale tuturor limbilor şi graiurilor din Europa şi Asia, culese prin eforturile celei mai înalte persoane* (i.e. Ecaterina cea Mare). Cele două volume au în total aproape 900 de pagini, cu textul imprimat în două coloane.

Dicţionarul este organizat conform principiului onomasiologic. Cuprinde 273 de cuvinte-titluri ruseşti numărate, ordonate în grupuri tematice care nu sunt omogene nici exhaustive, de exemplu: religie, familie, părţi ale corpului, unităţi de măsură a timpului, plante, animale, adjective, verbe, pronume ş.a. şi a căror listă completă (cu traducere în latină) se află la sfârşitul celui de-al doilea volum (Fig. 3). Fiecare cuvânt-titlu are echivalente semantice în două sute de limbi europene şi asiatice, cu toate că multe dintre ele nu sunt menţionate; aceste absenţe sunt marcate cu puncte de suspensie[2]. Al doilea volum conţine şi o anexă alcătuită din douăsprezece numerale, cu echivalentele lor în 222 de limbi: *Числа Европейскихъ и Азіатскихъ народовъ* (rom. *Numerale ale popoarelor europene şi asiatice*). Lucrul cel mai surprinzător este că toate cuvintele, fără nicio excepţie, sunt transcrise în alfabetul chirilic rusesc în vigoare în secolul al XVIII-lea, indiferent de limba al cărei lexic îl reprezintă.

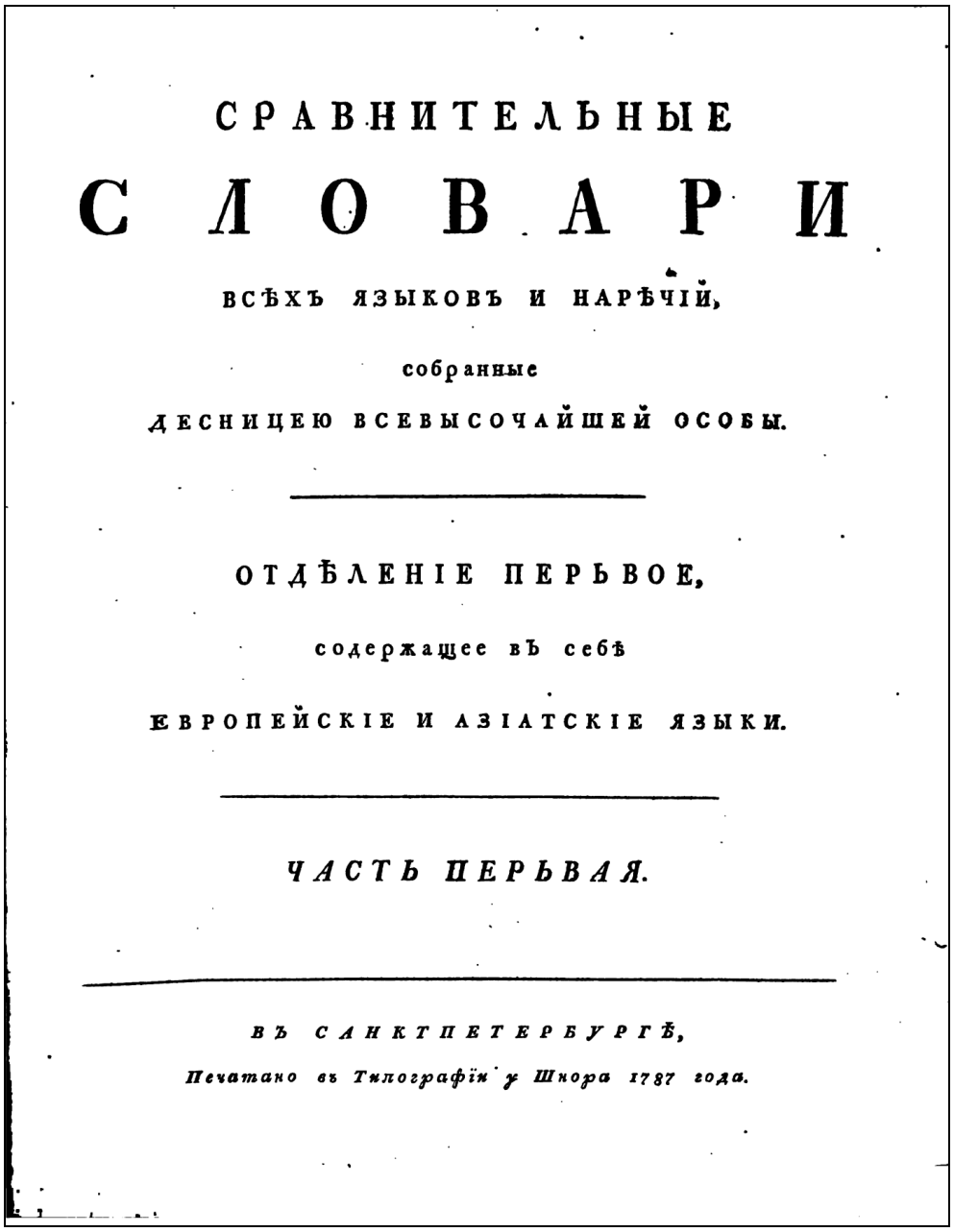
* Universitatea Jagiellonă din Cracovia, Polonia (pdebowiak@gmail.com).

[1] Titlul este citat în versiunea originală, conţinând litere proprii alfabetului rusesc de atunci, în vigoare de la 1708 până la 1918, aprobat de către ţarul Petru I al Rusiei în 1710.

[2] Echivalentele româneşti lipsesc în cinci articole: [193], [194], [197], [198] şi [200] (vezi *Anexă*). Numerele dintre parantezele drepte corespund numerelor cuvintelor-titlu în DE.

„Philologica Jassyensia”, an XIV, nr. 1 (27), 2018, p. 29–58

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

СРАВНИТЕЛЬНЫЕ

СЛОВАРИ

ВСѢХЪ ЯЗЫКОВЪ И НАРѢЧІЙ,

собранные

ДЕСНИЦЕЮ ВСЕВЫСОЧАЙШЕЙ ОСОБЫ.

ОТДѢЛЕНІЕ ПЕРЬВОЕ,

содержащее въ себѣ

ЕВРОПЕЙСКІЕ И АЗІАТСКІЕ ЯЗЫКИ.

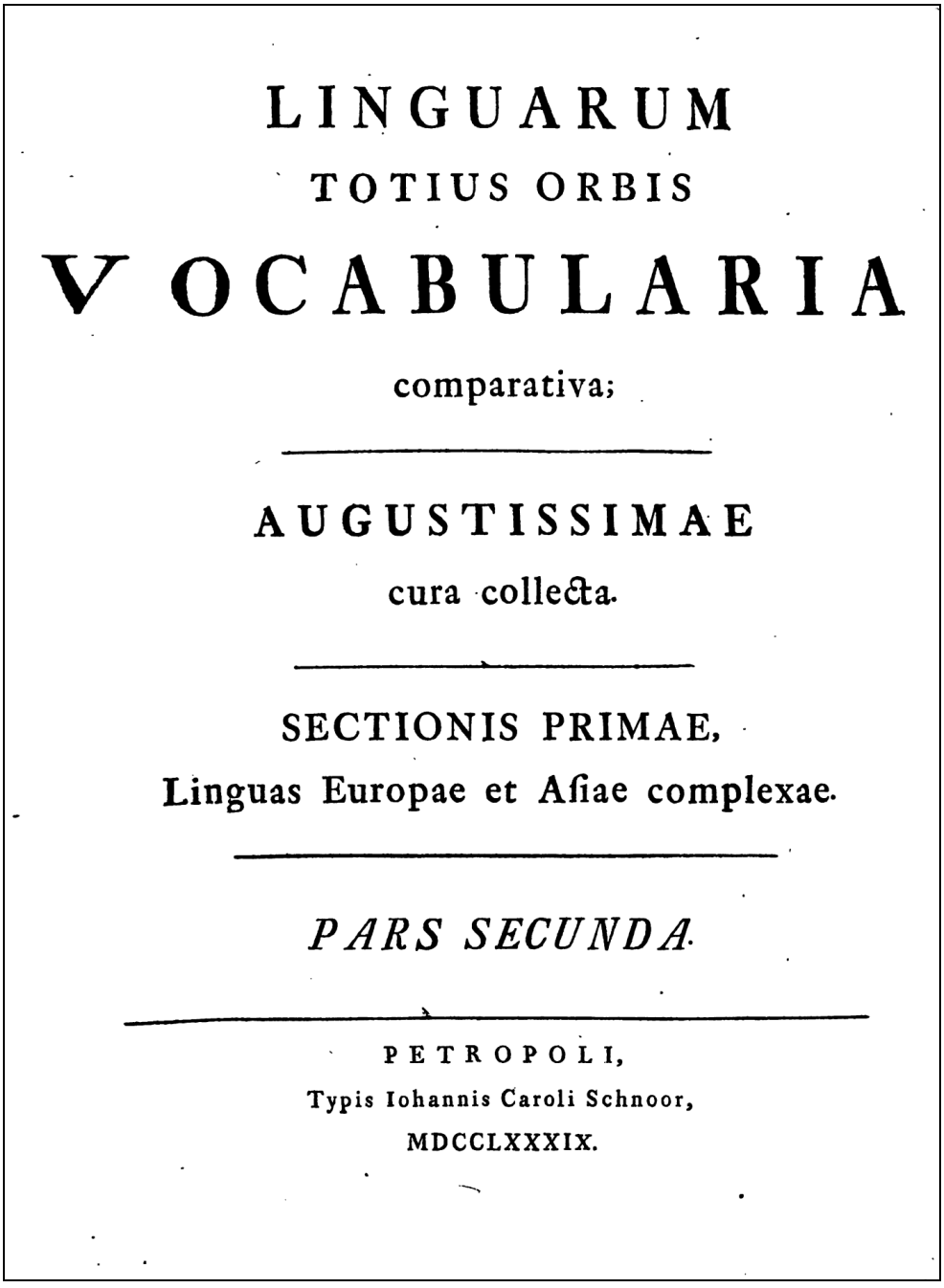
ЧАСТЬ ПЕРЬВАЯ.

ВЪ САНКТПЕТЕРБУРГѢ,

Печатано въ Типографїи у Шнора 1787 года.

Fig. 1. *Pagina de titlu a primului volum*
[Sursă: Internet (vezi Bibliografie)]

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

LINGUARUM
TOTIUS ORBIS
VOCABULARIA
comparativa;

AUGUSTISSIMAE
cura collecta.

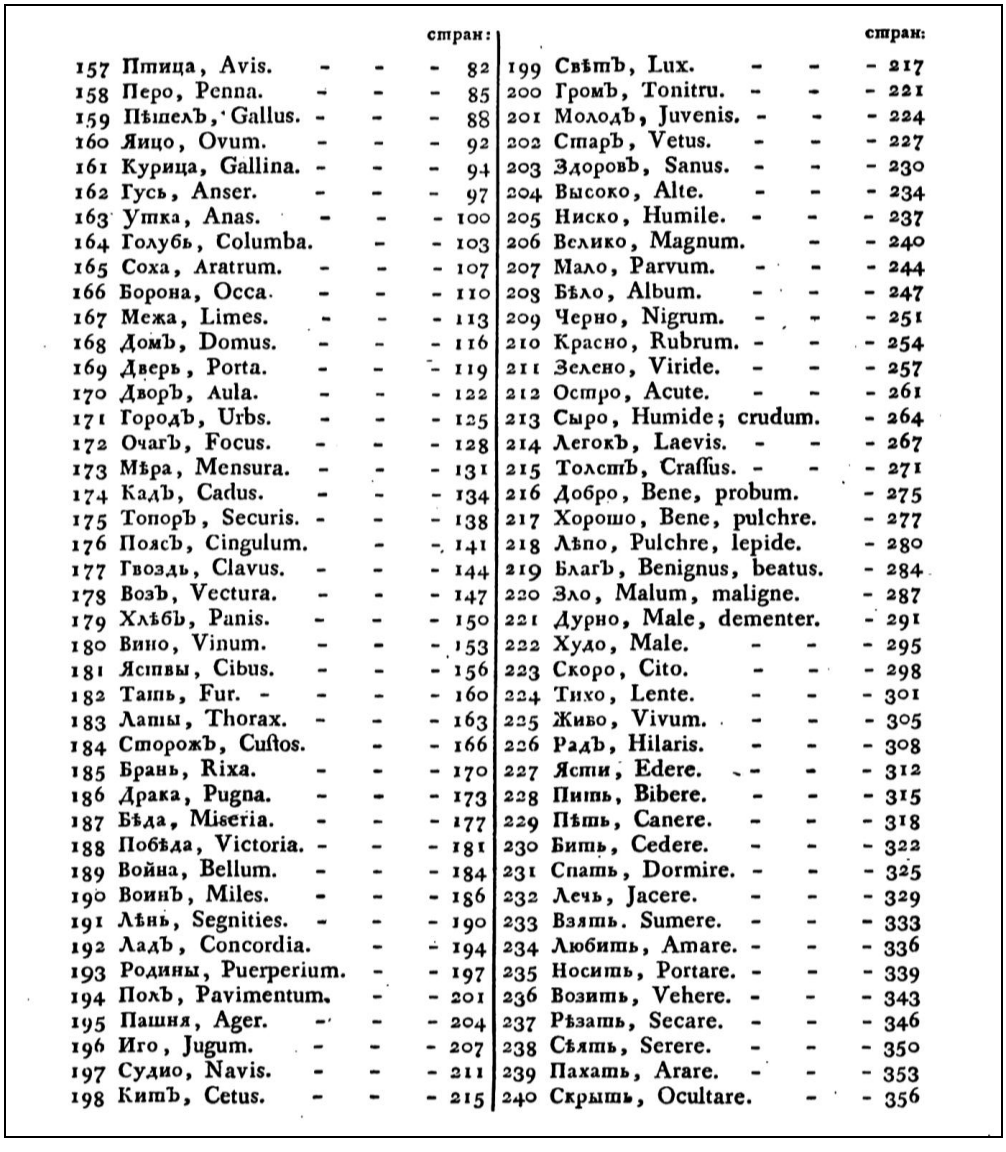
SECTIONIS PRIMAE,
Linguas Europae et Asiae complexae.

PARS SECUNDA.

PETROPOLI,
Typis Iohannis Caroli Schnoor,
MDCCLXXXIX.

Fig. 2. *A doua pagină de titlu a celui de-al doilea volum*
[Sursă: Internet (vezi Bibliografie)]

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

		стран:			стран:
157	Птица, Avis.	82	199	Свѣтъ, Lux.	217
158	Перо, Penna.	85	200	Громъ, Tonitru.	221
159	Пѣшелъ, Gallus.	88	201	Молодъ, Juvenis.	224
160	Яицо, Ovum.	92	202	Старъ, Vetus.	227
161	Курица, Gallina.	94	203	Здоровъ, Sanus.	230
162	Гусь, Anser.	97	204	Высоко, Alte.	234
163	Утка, Anas.	100	205	Ниско, Humile.	237
164	Голубь, Columba.	103	206	Велико, Magnum.	240
165	Соха, Aratrum.	107	207	Мало, Parvum.	244
166	Борона, Occa.	110	208	Бѣло, Album.	247
167	Межа, Limes.	113	209	Черно, Nigrum.	251
168	Домъ, Domus.	116	210	Красно, Rubrum.	254
169	Дверь, Porta.	119	211	Зелено, Viride.	257
170	Дворъ, Aula.	122	212	Остро, Acute.	261
171	Городъ, Urbs.	125	213	Сыро, Humide; crudum.	264
172	Очагъ, Focus.	128	214	Легокъ, Laevis.	267
173	Мѣра, Mensura.	131	215	Толстъ, Craſſus.	271
174	Кадъ, Cadus.	134	216	Добро, Bene, probum.	275
175	Топоръ, Securis.	138	217	Хорошо, Bene, pulchre.	277
176	Поясъ, Cingulum.	141	218	Лѣпо, Pulchre, lepide.	280
177	Гвоздь, Clavus.	144	219	Благъ, Benignus, beatus.	284
178	Возъ, Vectura.	147	220	Зло, Malum, maligne.	287
179	Хлѣбъ, Panis.	150	221	Дурно, Male, dementer.	291
180	Вино, Vinum.	153	222	Худо, Male.	295
181	Ясшвы, Cibus.	156	223	Скоро, Cito.	298
182	Тать, Fur.	160	224	Тихо, Lente.	301
183	Латы, Thorax.	163	225	Живо, Vivum.	305
184	Сторожъ, Cuſtos.	166	226	Радъ, Hilaris.	308
185	Брань, Rixa.	170	227	Ясти, Edere.	312
186	Драка, Pugna.	173	228	Пить, Bibere.	315
187	Бѣда, Miseria.	177	229	Пѣть, Canere.	318
188	Побѣда, Victoria.	181	230	Бить, Cedere.	322
189	Война, Bellum.	184	231	Спать, Dormire.	325
190	Воинъ, Miles.	186	232	Лечь, Jacere.	329
191	Лѣнь, Segnities.	190	233	Взять. Sumere.	333
192	Ладъ, Concordia.	194	234	Любить, Amare.	336
193	Родины, Puerperium.	197	235	Носить, Portare.	339
194	Полъ, Pavimentum.	201	236	Возить, Vehere.	343
195	Пашня, Ager.	204	237	Рѣзать, Secare.	346
196	Иго, Jugum.	207	238	Сѣять, Serere.	350
197	Судно, Navis.	211	239	Пахать, Arare.	353
198	Китъ, Cetus.	215	240	Скрыть, Ocultare.	356

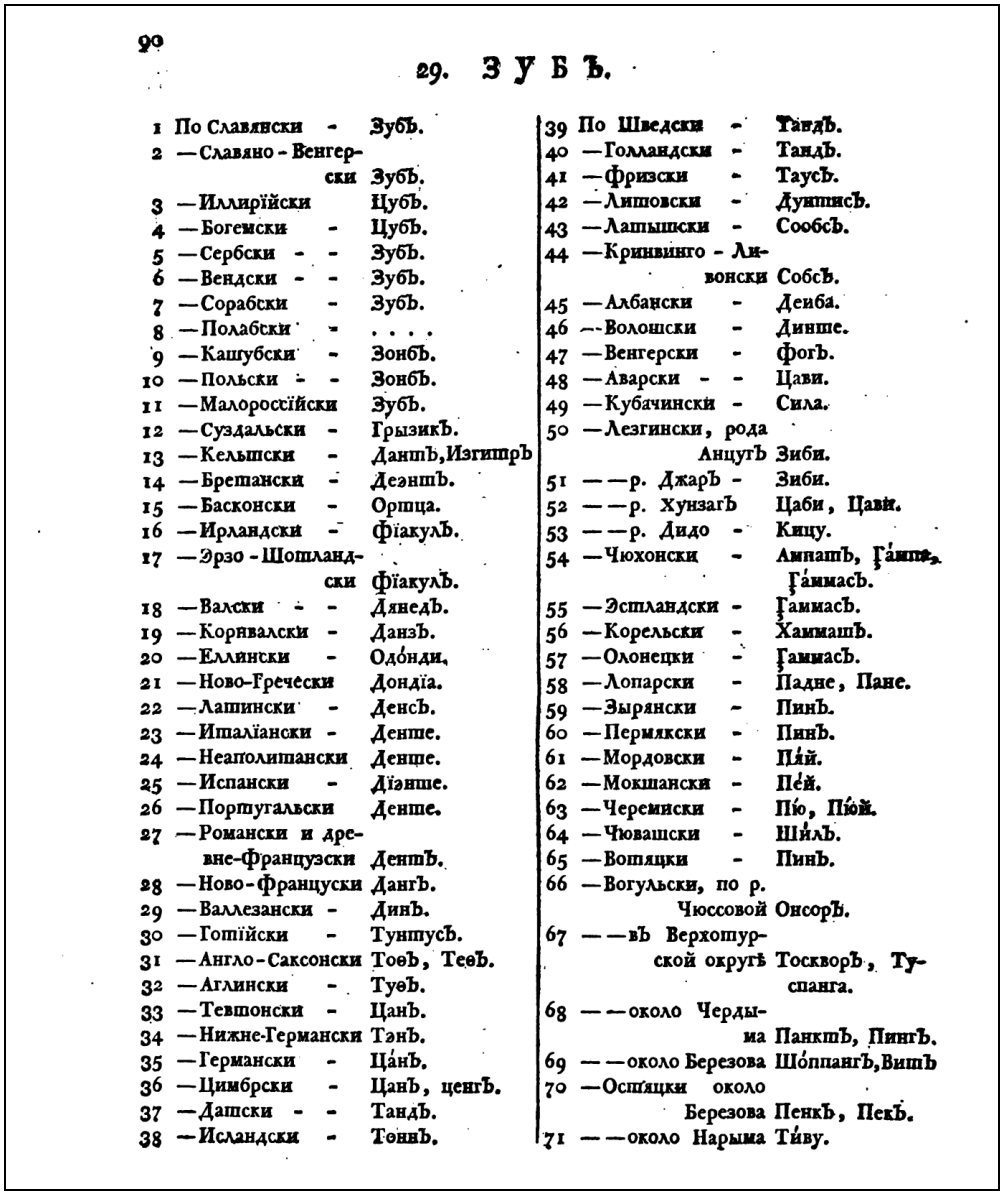
Fig. 3. *Exemplu de pagină din indexul cuvintelor-titlu*
[Sursă: Internet (vezi Bibliografie)]

Fiecărui idiom pomenit în DE îi este atribuit un număr fix. Repertoriul începe cu cele din Europa, şi anume: limbile slave (numerele 1–13), celtice (14–19), greaca (20–21), latina (22), limbile romanice (23–29), germanice (30–41) şi baltice (42–44). După cum se observă, limbile europene sunt grupate în familii, dar româna (adică valaha, *волошски*, nr. 46[3]) apare printre idiomuri greu de clasificat şi încheie grupul limbilor indoeuropene din continentul nostru, urmându-i albanezei (45) şi

[3] Limba română trece la poziţia 49 în secţiunea cu numerale.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

precedând maghiara (47)[4]. După aceasta sunt pomenite limbile Asiei vorbite în imperiul Ecaterinei a II-a şi nu numai: idiomuri caucaziene, siberiene, limbi iraniene, ebraică, idiş, arabă, japoneză, chineză, javaneză şi multe altele (cf. Fig. 4).

90

29. З У Б Ъ.

1 По Славянски - Зубъ.
2 — Славяно - Венгерски Зубъ.
3 — Иллирїйски Цубъ.
4 — Богемски - Цубъ.
5 — Сербски - - Зубъ.
6 — Вендски - - Зубъ.
7 — Сорабски - Зубъ.
8 — Полабски - . . . .
9 — Кашубски - Зонбъ.
10 — Польски - - Зонбъ.
11 — Малороссїйски Зубъ.
12 — Суздальски - Грызикъ.
13 — Кельтски - Дантъ, Изгипръ
14 — Бретански - Деэнтъ.
15 — Басконски - Орщца.
16 — Ирландски - фїакулъ.
17 — Эрзо - Шошландски фїакулъ.
18 — Валски - - Дянедъ.
19 — Корнвалски - Данзъ.
20 — Еллински - Одо́нди.
21 — Ново-Гречески Донда̀а.
22 — Лашински - Денсъ.
23 — Итальянски - Денте.
24 — Неаполитански Денце.
25 — Испански - Дїэнце.
26 — Португальски Денте.
27 — Романски и древне-Французски Дентъ.
28 — Ново-Француски Дангъ.
29 — Валлезански - Динъ.
30 — Готїйски - Тунтусъ.
31 — Англо-Саксонски Тоѳъ, Теѳъ.
32 — Аглински - Туѳъ.
33 — Тевтонски - Цанъ.
34 — Нижне-Германски Тэнъ.
35 — Германски - Цáнъ.
36 — Цимбрски - Цанъ, ценгъ.
37 — Дашски - - Тандъ.
38 — Исландски - Тоннъ.
39 По Шведски - Тандъ.
40 — Голландски - Тандъ.
41 — фризски - Таусъ.
42 — Литовски - Дунтисъ.
43 — Лапышски - Сообсъ.
44 — Кринвинго - Лявонски Собсъ.
45 — Албански - Деиба.
46 — Волошски - Динше.
47 — Венгерски - фогъ.
48 — Аварски - - Цави.
49 — Кубачински - Сила.
50 — Лезгински, рода Анцугъ Зиби.
51 — — р. Джаръ - Зиби.
52 — — р. Хунзагъ Цаби, Цави.
53 — — р. Дидо - Кицу.
54 — Чюхонски - Ампашъ, Ѓа́мпе, Ѓа́ммасъ.
55 — Эстландски - Ѓаммасъ.
56 — Корельски - Хаммашъ.
57 — Олонецки - Ѓаммасъ.
58 — Лопарски - Падне, Пане.
59 — Зырянски - Пинъ.
60 — Пермякски - Пинъ.
61 — Мордовски - Пя́й.
62 — Мокшански - Пе́й.
63 — Черемиски - Пю́, Пю́й.
64 — Чювашски - Шя́лъ.
65 — Вотяцки - Пинъ.
66 — Вогульски, по р. Чюссовой Онсоръ.
67 — — въ Верхотурской округѣ Тоскворъ, Туспанга.
68 — — около Чердыма Панктъ, Пингъ.
69 — — около Березова Шо́ппангъ, Витъ
70 — Осѣяцки около Березова Пенкъ, Пекъ.
71 — — около Нарыма Тя́ву.

Fig. 4. *Exemplu de pagină din primul volum*
[Sursă: Internet (vezi Bibliografie)]

[4] Aşadar, putem să constatăm că redactorii DE nu vedeau înrudirea (şi nici măcar asemănarea) între română şi celelalte limbi romanice. Este de subliniat, totuşi, că nici nu au clasificat-o împreună cu limbile slave, ceea ce lingviştii făceau încă în secolul al XIX-lea.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

În titlul dicţionarului este semnalată protecţia „celei mai înalte persoane” oferite în redactarea operei, fiind vorba, bineînţeles, de ţarina Ecaterina a II-a (1729–1796). În prefaţă acesteia i se atribuie iniţiativa unei astfel de întreprinderi şi ajutorul în elaborarea listei cuvintelor-titlu (împărăteasa ar fi furnizat aproape o jumătate dintre cuvinte). Fiindcă Ecaterina cea Mare nu putea realiza opera singură, în 1785 i-a cerut lui Simon Peter Pallas (1741–1811), medic şi naturalist german care stătea în Sankt Petersburg, să continue munca începută. Semnătura lui apare sub prefaţa în care dezvăluie că a folosit mici vocabulare manuscrise şi izvoare imprimate pentru a completa materialul lexical din diferite limbi[5].

Nu se poate neglija contribuţia unui alt om de ştiinţă german în realizarea DE, Hartwig Ludwig Christian Bacmeister (1730–1806), care locuia şi el în Sankt Petersburg în acea vreme. Se menţionează în prefaţă că el a elaborat baza lexicală a primelor 47 de limbi din dicţionar. În plus, este foarte probabil că lui îi revine concepţia unei astfel de opere lexicografice, la care ar fi lucrat deja în anii ’70 ai secolului al XVIII-lea[6]. Culegerea materialului de limbi vorbite în afara imperiului s-a putut realiza ca urmare a cooperării cu oameni de ştiinţă străini şi diplomaţi ruşi care trăiau în alte ţări. Prin urmare, participarea ţarinei la elaborarea dicţionarului nu ar fi fost decât simbolică.

A doua ediţie a dicţionarului, redactată de către sârbul Teodor Janković, a fost publicată curând, în anii 1790–1791, sub titlul *Сравительный Словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій по азбучному порядку расположенный* (rom. *Vocabular comparativ al tuturor limbilor şi graiurilor, aşezat în ordine alfabetică*). A apărut în patru volume şi a fost îmbogăţit cu cuvinte din 79 de limbi africane şi americane. De data aceasta, cuvintele-titlu nu sunt ruseşti, ci cele din limbile respective şi urmează ordinea alfabetică proprie regulilor alfabetului chirilic rusesc.

Cu toate că DE şi originea lui au fost deja descrise în mod detaliat (Juszkiewicz 1975; Archimbault 2010: 73–75; Vieillard 2010: 42–44; Jakubczyk 2014b), materialul lingvistic nu a fost studiat decât selectiv. Deocamdată s-au analizat, cu mai multe sau mai puţine amănunte, vocabularele diferitelor limbi, mai ales slave: rusă (Juszkiewicz 1976), caşubă (Popowska-Taborska 1994, 1998 şi 2003), polabă (Fałowski 1999a), ucraineană (Fałowski 1999b), cehă (Fałowski 2000) şi polonă (Jakubczyk 2014a). Dintre limbile romanice au fost examinate: franceza (Bochnakowa 1999 şi 2013; Comtet 2010: 108–111), spaniola (Comtet 2010: 106–108; Stala 2011) şi portugheza (Dębowiak 2014 şi 2016); dintre limbile germanice au fost analizate germana (Comtet 2010: 100–103) şi engleza (Comtet 2010: 103–105). Merită pomenite şi studiile dedicate albanezei (Stachowski 1987) şi bascei (Igartua 2012 şi 2013).

[5] Pentru a afla mai multe despre activitatea ştiinţifică (mai ales în domeniul istoriei naturale) şi călătoriile lui Pallas, vezi, de exemplu, Archimbault 2010: 70–73; Comtet 2010: 96–97.

[6] Bacmeister a întreprins elaborarea unui dicţionar comparativ care să cuprindă denumiri ale unor obiecte în diferite limbi. Omul de ştiinţă german a expus interesul sarcinii sale în *Idea et desiderata de colligendis linguarum speciminibus* (1773); pentru a culege material lexical, a redactat un chestionar destinat să fie trimis autorităţilor locale din diferite provincii ale ţării. Menţionăm că această metodă seamănă destul de mult cu cele care în secolul al XX-lea vor urma să fie aplicate pe scară largă în geografia lingvistică.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

În scopul de a contribui la extinderea grupului de limbi pe care tocmai l-am prezentat, această lucrare se va concentra la o analiză cât se poate de detaliată a materialului lingvistic românesc cuprins în DE. Partea grafică a acestui material este deosebit de interesantă, aşa că, în afară de corpul textului, cuvintele româneşti sunt prezentate în totalitate în *Anexă*.

2. Analiză

Faptul că toate cuvintele româneşti cuprinse în DE apar în chirilice nu este surprinzător, spre deosebire de multe alte limbi, printre care numeroase dintre cele pomenite mai sus. Această transcriere a românei este, totuşi, interesantă fiindcă nu corespunde alfabetului chirilic românesc, ci urmează regulile alfabetului rusesc din acea vreme. Aşadar, găsim cuvinte româneşti rusificate fără nicio dificultate, ca de exemplu: [7] Фрате – *Frate*, [29] Динте – *Dinte*, [60] Драгосте – *Dragoste*, [63] Лукру – *Lucru*, [210] Рошу – *Roşu*. Fonologia limbii ruse şi fonologia limbii române sunt, însă, diferite sub multe aspecte şi, firește, rusificarea grafică a cuvintelor româneşti nu a putut să nu prezinte probleme, conducând la o serie de curiozităţi şi greşeli. În afară de asta, materialul românesc permite şi observarea unor fenomene la nivel morfologic şi lexical.

2.1. Fonetică şi grafie

2.1.1. Vocalism

2.1.1.1. Cu toate că în alfabetul chirilic rusesc silabele tonice nu sunt marcate, în DE apar accente grafice accidentale (în 15 articole)[7]. În majoritatea cazurilor (13 articole) silaba tonică a cuvântului poartă un accent ascuţit, de exemplu: [255] Чé – *Ce*, [258] Ашá – *Aşa*. Printre aceste cuvinte se găsesc şi cele în care accentul pomenit:

- serveşte, probabil, şi la marcarea caracterului mai închis al vocalelor din silabe vecine, de pildă: [85] Запáды – *Zăpadă*, [126] Падýре – *Pădure*, [236] Кáры, Сысыкáре – *Cară*, *Să să care*;
- indică nucleul diftongului: [133] Фóи – *Foi*, [179] Пы́йне – *Pâine*, [222] Рéу, Рыу – *Reu*, *Rău*;
- a fost folosit greşit din punctul de vedere al accentuării: [228] Бяý, Сыбей, Сéбе – *Beau*, *Să bei*, *Să be*, [238] Сысаминь, Самы́ни – *Să samin*, *Samăni*, [272] Аý – *Au*.

În două cazuri apare accentul circumflex deasupra literei ruseşti <ю>, dar fără să marcheze silaba tonică: [188] Бирюйнца, Доведалы – *Biruinţă*, *Dovedeală*, [234] Юбескь, Сыюбешть – *Iubesc*, *Să iubeşti*.

Folosirea accentelor grafice trebuie să fi fost motivată de voinţa redactorilor dicţionarului de a reda cât se poate de fidel pronunţarea originală a cuvintelor, fapt care se observă, în general, la cuvintele care conţin vocala [ə] (vezi **2.1.1.2.**) sau un diftong ori triftong (cf. **2.1.1.6.**).

[7] Un caracter aleatoriu al folosirii accentelor grafice în DE se observă şi în transcrierea chirilică a cuvintelor din alte limbi (Comtet 2010: 97–98).

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

2.1.1.2. Sunetul românesc cel mai problematic de transcris pentru redactorii DE a fost vocala [ə]. În alfabetul chirilic românesc aceasta era marcată cu litera <ъ> (ca şi în bulgară) sau <ь>, grafeme care în scrierea rusă au cu totul alte funcţii[8]. Aşadar, dacă această vocală este transcrisă cu litera <ъ> în câteva cuvinte, se datorează, probabil, influenţei grafiei româneşti de atunci, de exemplu: <ъ>: [8] Соръ – *Soră*, [46] Инимъ – *Inimă*, [62] Мункъ – *Muncă*.

În marea majoritate a cazurilor s-a încercat, însă, o notaţie cu literele care în alfabetul rusesc corespund vocalelor apropiate – <а> [a], <е> [e], <ы> [ɨ] şi chiar şi <и> [i] sau <о> [o], de pildă:

- <а> (cuvintele feminine din acest grup pot fi interpretate şi ca forme articulate, ceea ce ni se pare puţin probabil, dar, pe de altă parte, se întâmplă cazuri analogice în DE – vezi **2.2.1.**): [11] Фата – *Fată* (sau *Fata*), [30] Лимба – *Limbă* (sau *Limba*), [98] Апа – *Apă* (sau *Apa*);
- <е>: [17] Фаце – *Faţă*, [33] Умеръ – *Umăr*, [141] Секаре – *Secară*; în acest grup se găsesc şi exemple care, eventual, ar putea să fie interpretate ca forme de plural (fiindcă sunt analogii, cf. **2.2.2.**): [78] Разе – *Rază* (sau *Raze*), [134] Поаме – *Poamă* (sau *Poame*), [137] Фрунзе – *Frunză* (sau *Frunze*); în două cazuri avem de a face cu coprezenţa formei vechi (cu [e]) cu cea modernă (cu [ə]): [220] Реутате, Рыутате – *Reutate, Răutate* şi [222] Рéу, Рыу – *Reu, Rău*;
- <ы>: [25] Пыръ – *Păr*, [154] Кыине, Кыцелъ – *Câine, Căţel*, [271] Фыры – *Fără*;
- <и>: [10] Невасти – *Nevastă*, [121] Пїятри – *Piatră*, [173] Мисуры – *Măsură*;
- <о>: [92] Примовары – *Primăvară*, [110] Воздухъ – *Văzduh*; această redare a vocalei [ə] este interesantă în mod special pentru că poate fi legată de fenomenul rusesc de *akan'e* (vezi **2.1.1.7.**).

Lipsa de consecvenţă în această privinţă iese în evidenţă în câteva articole în care vocala [ə] apare mai mult decât o dată şi este redată în două (sau mai multe) feluri diferite, de pildă: [132] Регалїе – *Răgălie*, [187] Невое, Ныпасте – *Nevoie, Năpastă*, [227] Сымынкимь, Мынкаре, Семанынче – *Să mâncăm*, *Mâncare*, *Să mănânce*.

Toate aceste fapte scot în evidenţă problemele şi ezitările redactorilor DE în cazul transcrierii sunetului [ə]. În afară de notaţii cu grafemul <ъ>, bazate pe alfabetul chirilic românesc, celelalte soluţii par să redea aproximativ pronunţarea.

Câteva transcrieri redau rostiri regionale care se întâlnesc în subdialectul moldovenesc (Saramandu, Nevaci 2013: 116–117). Este vorba de următoarele fenomene privitoare la vocala [ə]:

- deschiderea la [ă] protonic la [a], marcată cu litera <а>, de exemplu: [9] Барбатъ – *Barbat*, , [161] Гайно – *Gainã*, [126] Падýре – *Padure*, [186] Батая, Сыбать – *Bătaia*, *Să bat*, [203] Санатось – *Sanatos*; apar şi variante fonetice ale unui singur cuvânt, cf. [184] Пызиторь, Пазиторь – *Păzitor*, *Pazitor*, [202] Бытрынь, Батрынь – *Bătrân*, *Batrân*;

[8] Şi anume, <ъ> şi <ь> marchează o rostire fără palatalizare sau, respectiv, cu palatalizare a consoanei anterioare şi din această cauză se numesc *semnul tare* şi *semnul moale*.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

• închiderea la [ɨ] în poziție finală neaccentuată, marcată cu litera <ы>, de exemplu[9]: [76] Луны – *Lunâ*, [100] Гырлы – *Gârlâ*, [168] Касы – *Casâ*[10].

2.1.1.3. Vocalei [ɨ] îi corespundeau două litere în alfabetul chirilic românesc: în afară de <ж> era şi <↑>, care, de fapt, marca întreaga silabă [ɨn] sau [ɨm]. Sunetul acesta există în limba rusă şi are o reprezentare grafică proprie (<ы>), aşa că, în teorie, nu ar trebui să fie probleme cu redarea lui în alfabetul rusesc. Efectiv, în cele mai multe cazuri vocala [ɨ] este notată cu litera <ы>, cf.: [35] Мына – *Mână*, [38] Пынтече – *Pântece*, [221] Урыть – *Urât*, ş.a. Există, totuşi, şi alte reprezentări:

• <и> (care marchează vocala [i] în rusă): [45] Синдже – *Sânge*, [185] Инжуратура, Гылчáва – *Înjurătură*, *Gâlceavă*, [224] Инчеть – *Încet*;

• <у> (care marchează vocala [u] în rusă): [97] Пымунтъ – *Pământ*;

• <э> (care marchează vocala [e] în rusă): [192] Энвойтуры, Войре – *Învoitură*, *Voire*, [218] Энподобить, Фрумось – *Împodobit*, *Frumos*, [268] Энтый – *Întâi*.

În două cazuri se observă lipsa de grafem, ceea ce constituie o încercare de transliterare a grafemului chirilic român <↑> sau, mai degrabă, corespunde formelor dialectale fără [ɨ] inițial: [115] Нылцымя – *Nălţîmea*, [204] Налть – *Nalt*.

2.1.1.4. Se observă inconsecvenţe în redarea vocalelor anterioare [i] şi [e]. Vocalei închise [i] îi corespundeau în alfabetul chirilic românesc literele <и> (înainte de consoană şi la sfârşitul cuvântului) sau <ї> (înainte de vocală), iar vocalei mijlocii [e] – litera <є>. Limba rusă cunoaşte amândouă sunetele: pe [i] îl notează cu <и> (în secolul al XVIII-lea şi <і>/<ї>), pe când pe [e] îl transcrie cu <е> sau <э>, aşa că acestea nu ar trebui să pună vreo problemă. În majoritatea cazurilor, cele două vocale sunt redate consecvent în DE, de exemplu: [30] Лимба – *Limbă*, [180] Винъ – *Vin*, [285] Омїе – *O mie*; [24] Фрунте – *Frunte*, [47] Лапте – *Lapte*, [49] Ведере – *Vedere*. Se întâmplă, totuşi, şi alte transcrieri care, de fapt, reprezintă o rostire regională a cuvintelor respective, specifică graiurilor româneşti nordice (cf. Saramandu, Nevaci 2013: 116–117):

• [i] ca <ы>: [19] Ныриле – *Nărîle*, [83] Грындына – *Grîndînă*, [102] Нысыпъ, Анина – *Năsîp*, *Anină*, [115] Нылцымя – *Nălţîmea*, [116] Лыцымя – *Lăţîmea*, [174] Путына, Кады – *Putână*, *Cadâ*, [183] За, Зале, Панцырь – *Za*, *Zale*, *Panţâr*, [212] Аскуцыть, Юте – *Ascuţât*, *Iute* (rostirea centrală [i] > [ɨ], observabilă îndeosebi în graiurile nord-vestice); cf. şi cuvântul *Copil* care apare în două variante în articole învecinate: [12] Копыль, [13] Копилъ;

• [e] ca <и>: [5] Фїу, Фичоръ – *Fiu*, *Ficior*, [42] Пїели – *Pieli* (cu [i] final plenison), [156] Соариче – *Şoarice*, [223] Курындь, Диграбы – *Curând*, *Digrabă* (închidere [e] > [i] în poziție neaccentuată, frecventă mai ales în zona Moldovei);

• [e] ca <ь> sau <ъ>: [150] Вервечь, Оае – *Berbeci*, *Oaie* [283] Зечь – *Zeci*, amândouă cuvintele cu [i] final plenison (acelaşi fenomen ca mai sus);

[9] În această situație, precum şi în altele asemănătoare, am ales să transcriem vocala [ɨ] nu conform regulilor alfabetului românesc în vigoare, ci cu literele care reflectă mai bine schimbările fonetice descrise.

[10] Fiindcă aceste două fenomene nu sunt reprezentate consecvent şi, prin urmare, nu permit o transcriere omogenă a întregului materialului românesc din DE, ne limităm să le pomenim aici şi nu le mai marcăm decât în *Anexă*.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

• [e] ca <ы>: [57] Плынджы – *Plângî*, [69] Крештеры – *Creşterî* (rostirea centrală [e] > [ɨ] în poziție finală neaccentuată), [235] Порты, Сысыпорте – *Portă*, *Să să porte*, [236] Ка́ры, Сысыка́ре – *Cară*, *Să să care*, [263] Пыды, Десупть – *Pă dedesupt*, [269] Пыурмы, Апой – *Pă urmă*, *Apoi* (rostirea centrală [e] > [ə] în poziție neaccentuată);

• [e] ca <а>: [238] Сысаминь, Самы́ни – *Să samin*, *Samăni*, [241] Тоарны, Сываршь – *Toarnă, Să varşi* (deschidere [e] > [a] în poziție accentuată).

2.1.1.5. E interesant de observat notația vocalelor tipic românești, adică [ʲ] și [ᵘ] finale asilabice. În majoritatea cazurilor, sunetului [ʲ], notat în alfabetul chirilic român cu grafemele <й> sau <ь>, îi corespunde semnul moale <ь>, ceea ce constituie soluția cea mai logică din punctul de vedere al funcției acestui grafem în scrierea rusă, cf. [244] Дымь – *Dă-mi*; se vede și redarea fidelă a consoanelor palatalizate precedente: [230] Бать, Сыбаць – *Bat*, *Să baţi*, [234] Юбескь, Сыюбешть – *Iubesc*, *Să iubeşti*, [241] Тоарны, Сываршь – *Toarnă*, *Să varşi*, [261] Айчь – *Aici*, [278] Чинчь – *Cinci*. În câteva articole vocala [ʲ] apare ca <и>: [91] Ани – *Ani*, [238] Сысаминь, Самы́ни – *Să samin*, *Samăni*. Acelaşi sunet se ascunde şi sub litera rusească <ъ>, care nu redă nicidecum palatalizarea consoanelor precedente: [15] Оаменъ – *Oameni*, [41] Дженунькъ, Джену – *Genunchi*, *Genu*, [101] Валуръ – *Valuri*, [138] Кымпуръ – *Câmpuri*.

În ceea ce privește [ᵘ] final asilabic, acesta apărea ca <ъ> sau <ь> în chirilicele românești și ar fi de așteptat ca să corespundă semnului tare <ъ> în transcrierea rusească. Aceasta este o situație bogat exemplificată în DE, practic după orice consoană, de pildă[11]: [14] Омъ – *Om*, [16] Капъ – *Cap*, [18] Насъ – Nas, [34] Котъ – *Cot*, [74] Кругъ, Попикъ – *Crug*, *Popic*, [80]/[81] Вифоръ – *Vifor*, [95] Анъ – *An*, [104] Прафъ – *Praf*, [107] Малъ – *Mal*, [159] Кокошъ – *Cocoş*, [208] Албъ, Албы – *Alb*, *Albă*, ş.a. Cu toate acestea, tot aici găsim numeroase inconsecvențe:

• <ь>: [196] Апрегь, Джугь – *Opreg*, *Ĝug*, [201] Тинерь, Тынырь – *Tineri*, *Tânăr*, [207] Пуцинь, Микь – *Puţin*, *Mic*, [213] Крудь, Удь – *Crud*, *Ud*, [218] Энподобить, Фрумось – *Împodobit*, *Frumos*, [231] Дормь, Макулкь – *Dorm*, *Mă culc*, [270] Кумь – *Cum*, [274] Унуль – *Unul*;

• <ы>: [32] Гыты – *Gât*^{u};

• <у>: [2] Черу – *Cer*^{u}, [178] Кару – *Car*^{u};

• <ю> în secvența finală [ʲᵘ]: [20] Окю – *Ochi*^{u}.

Toate aceste notații și, în mod special, cele două ultime soluții constituie o dovadă că în epoca respectivă informatorul sau informatorii români pronunțau sunetul [ᵘ] final asilabic[12]. Fenomenul acesta se observă în continuare şi astăzi în graiurile nord-vestice, mai ales în Crişana (Saramandu, Nevaci 2013: 118).

[11] Cîtând cuvintele româneşti în scriere latină, nu reprezentăm [ᵘ] final asilabic când este transcris cu grafemele <ъ> şi <ь> (vezi nota 12).

[12] Nu trebuie, totuşi, să uităm că în DE se observă o frecvență neobişnuită a semnelor <ъ> tare şi <ь> moale la sfârşitul cuvintelor, nu numai în materialul românesc. Situația aceasta rezultă din faptul că, potrivit regulilor alfabetului rusesc din secolul al XVIII-lea, era curent ca orice cuvânt să se termine cu o vocală, deşi multe se terminau cu o consoană în pronunțare. Acestora li se adăuga atunci fie un semn moale (în cazul în care consoana finală era palatală), fie un semn tare (în celelalte cazuri). În

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

2.1.1.6. Fiindcă limba rusă nu cunoaşte atât de mulţi diftongi şi triftongi câţi are limba română, alfabetul rusesc nu este pregătit să îi noteze corect pe toţi. Aşadar, nu ne miră faptul că în DE apar diferite transcrieri ale lor, unele corecte din punctul de vedere al corespondenţei între grafie şi rostire, altele mai puţin reuşite. Datele referitoare la diftongii descendenţi şi hiaturile corespunzătoare sunt prezentate în Tab. 1 şi Tab. 2:

dift.	**notaţia fonetică**	**alte notaţii**	**hiat**	**notaţii**
[aj]	[4] Майка – *Maică* [237] Таи, Сытай – *Tai, Să tai*	[237] Таи, Сытай – *Tai, Să tai* n. corespunzătoare hiatului [ai]	[ai]	[261] Айчь – *Aici* n. corespunzătoare diftongului [aj]
[ej]	[158] Паны, Кондей – *Pană, Condei* [228] Бяу́, Сыбей, Се́бе – *Beau, Să bei, Să be* [276] Трей – *Trei*	[245] Стеи, Сты – *Stei, Stă* n. corespunzătoare hiatului [ei]	[ei]	–
[ij]	–	[6] Фїика – *Fiică* n. corespunzătoare diftongului ascendent [ji] [37] Унгъ – *Unghii* n. corespunzătoare lui [ᵘ] asilabic sau [ə]	[ii]	–
[oj]	[155] Котой, Мотокъ – *Cotoi, Motoc* [251] Ной – *Noi* [252] Вой – *Voi* [269] Пыурмы, Апой – *Pă urmă, Apoi*	[133] Фо́и – *Foi* n. corespunzătoare hiatului [oi] (dar accentul indică vocala accentuată) [275] До – *Doi* n. corespunzătoare la [o] (cf. **2.3.3.**)	[oi]	[192] Энвойтуры, Войре – *Învoitură, Voire* n. corespunzătoare diftongului [oj]
[uj]	[177] Куй, Пиронъ – *Cui, Piron*	–	[ui]	[188] Бирюйинца, Доведалы – *Biruinţă, Dovedeală* n. corespunzătoare triftongului [juj]; de observat că se foloseşte grafemul <ю> într-o variantă specială – cu accentul circumflex: <ю̂>[13]

scrierea rusească contemporană, semnul tare ar fi redundant şi nu se mai notează, pe când semnul moale este folosit în continuare.

[13] Vezi şi [234] Юбескь, Сыюбешть – *Iubesc, Să iubeşti* (Tab. 3). Grafemul <ю̂> apare şi în transcrierea cuvintelor din alte limbi prezente în DE (cf. Comtet 2010: 98 şi următoarele).

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

[əj]	–	–	[əi]	[52] Пипаитулъ – *Pipăitul* n. corespunzătoare hiatului [ai] [161] Гайно – *Găină* n. corespunzătoare diftongului [əj]
[ɨj]	[179] Пы́йне – *Pâine* (accentul indică silaba accentuată) [268] Энтый – *Întâi*	[154] Кыине, Кыцелъ – *Câine, Căţel* n. corespunzătoare hiatului [ɨi]	[ɨi]	–

Tab. 1. *Notaţia diftongilor descendenţi cu semivocala [j] şi a hiaturilor corespunzătoare*

dift.	**n. fonetică**	**alte notaţii**	**hiat**	**notaţii**
[aw]	–	[272] Аý – *Au* n. corespunzătoare hiatului [au]	[au]	[118] Гауры – *Gaură* [122] Ауръ – *Aur* n. fonetică
[ew]	–	[1] Думнезеу – *Dumnezeu* [222] Péу, Рыу – *Reu, Rău* n. corespunzătoare hiatului [eu] (dar accentul indică vocala accentuată)	[eu]	[220] Реутате, Рыутате – *Reutate, Răutate* n. fonetică
[iw]	–	[5] Фїу, Фичоръ – *Fiu, Ficior* n. corespunzătoare diftongului ascendent [ju] [225] Вїое, Вивъ – *Vioie, Viu* n. corespunzătoare lui [iv]	[iu]	–
[ow]	–	[148] Боу – *Bou* [160] Оу – *Ou* n. corespunzătoare hiatului [ou]	[ou]	–
[əw]	–	[222] Péу, Рыу – *Reu, Rău* n. corespunzătoare hiatului [ɨu]	[əu]	[220] Реутате, Рыутате – *Reutate, Răutate* n. corespunzătoare hiatului [ɨu]
[ɨw]	–	[176] Брыу – *Brâu* n. corespunzătoare hiatului [ɨu]	[ɨu]	–

Tab. 2. *Notaţia diftongilor descendenţi cu semivocala [w] şi a hiaturilor corespunzătoare*

În general, notaţiile diftongilor descendenţi şi ale hiaturilor corespunzătoare nu sunt consecvente. Notaţia fonetică, în care grafemele redau fidel realitatea sonoră, apare în cazul diftongilor care există şi în limba rusă ([aj], [ej], [oj], [uj], [ɨj]), dar nici acolo nu există omogenitate. Cât despre ceilalţi diftongi, ei au transcrieri corespunzătoare la hiaturi (câteodată apărând un accent grafic care indică – corect sau greşit – vocala accentuată) sau alţi diftongi. Deoarece în rusă

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

semivocala [w] nu are statutul de fonem (şi, fireşte, în alfabetul rusesc nu este niciun grafem care să o marcheze), se redă aici ca vocala [u] (cu litera <y>). Un caz interesant îl constituie articolul [225] Вїое, Вивъ – *Vioie*, *Viu*, în care semivocalei [w] corespunde litera consonantică <в> ([v]), fapt ce arată o transcriere a unei forme nu numai auzite, ci, probabil, şi citite (repetate) de către un rusofon, acest aspect fiind explicat prin aceea că, vorbind alte limbi, ruşii tind să pronunţe semivocala [w] consonantic, ca [v].

În ceea ce priveşte hiaturile, unele sunt transcrise fonetic ([au], [eu]), iar altele au notaţii ca diftongi ([ai], [oi], [əi]), triftongi ([ui]) sau alte hiaturi ([əi], [əu]).

Referitor la diftongii ascendenţi (şi hiaturile care le corespund), ei sunt reprezentaţi astfel (Tab. 3 şi Tab. 4):

dift.	**notaţia fonetică**	**alte notaţii**	**hiat**	**notaţii**
[ja]	[86] Гяцъ – *Ghiaţă* [94] Ярна – *Iarnă* [109] Пояны – *Poiană* [127] Ярбы – *Iarbă* [139] Лункы, Пояны – *Luncă*, *Poiană* [186] Батая, Сыбать – *Bătaia*, *Să bat* [233] Луать, Сея – *Luat*, *Să ia* [250] Я – *Ea* [265] Яты, Инь – *Iată*, *În* [273] Яка – *Iacă*	[68] Вїяца – *Viaţă* [121] Пїятри – *Piatră* n. redundantă cu repetiţia semivocalei [j] [242] Хербере, Сыхарбъ – *H'erbere*, *Să h'arbă* n. corespunzătoare lui [a]	[ia]	[67] Кареияре, Касаторїа – (?), *Căsătoria* n. fonetică
[je]	[66] Вое – *Voie* [82] Плоае – *Ploaie* [150] Вервечь, Оае – *Berbeci*, *Oaie* [187] Невое, Ныпасте – *Nevoie*, *Năpastă* [225] Вїое, Вивъ – *Vioie*, *Viu* [242] Хербере, Сыхарбъ – *H'erbere*, *Să h'arbă* [243] Есте – *Este* [249] Ель – *El* [259] Нуѣсте, Нуе – *Nu este*, *Nu e*	[42] Пїели – *Pieli* [145] Вьерме – *Vierme* n. redundante cu repetiţia semivocalei [j]	[ie]	[132] Регалїе – *Răgălie* [285] Омїе – *O mie* n. corespunzătoare diftongului [je] cu repetiţia semivocalei [j]
[ju]	[212] Аскуцыть, Юте – *Ascuţât*, *Iute* [234] Юбескь, Сыюбешть – *Iubesc*, *Să iubeşti*	–	[iu]	–

Tab. 3. *Notaţia diftongilor ascendenţi cu semivocala [j] şi a hiaturilor corespunzătoare*

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

dift.	**n. fonetică**	**alte notaţii**	**hiat**	**notaţii**
[wa]	–	–	[ua]	[233] Луать, Сея – *Luat, Să ia* n. fonetică
[wə]	–	[282] Ноо Ноай – *Nouă* n. corespunzătoare la [o] (transcrierea formei vechi *noao*) şi [oaj]	[uə]	–
[e̯a]	–	[77] Стья – *Stea* n. corespunzătoare diftongului [ja] şi redundantă cu repetiţia semivocalei [j] [89] Делминяцы – *Demineaţă* [115] Нылцымя – *Nălţâmea* [116] Лыцымя – *Lăţâmea* [130] Вердяцы – *Verdeaţă* n. corespunzătoare diftongului [ja] [90] Серы – *Seră* [228] Бяу́, Сыбей, Се́бе – *Beau, Să bei, Să be* n. corespunzătoare lui [e] [157] Пасера – *Pasărea* [188] Бирюйнца, Доведалы – *Biruinţă, Dovedeală* n. corespunzătoare lui [a]	[ea]	[264] Пыдынь, Супра – *Pă deasupra* n. greşită (cf. **2.3.3.**)
[o̯a]	–	[71] Моарте – *Moarte* [75] Соаре – *Soare* [82] Плоае – *Ploaie* [88] Ноапте – *Noapte* [134] Поаме – *Poamă* [135] Коаджы – *Coaǵă* [147] Лигїоаны – *Lighioană* [150] Вервечь, Оае – *Berbeci, Oaie* [156] Соариче – *Şoarice* [241] Тоарны, Сываршь – *Toarnă, Să varşi* n. corespunzătoare hiatului [oa] [153] Поркъ, Скроифы – *Porc, Scroafă* n. corespunzătoare hiatului [oi] [93] Томнъ – *Tomnă* [119] Гропы – *Gropă* [235] Порты, Сысыпорте – *Portă, Să să porte* n. corespunzătoare lui [o] [189] Восте – *Oaste* n. corespunzătoare lui [vo]	[oa]	[225] Вїое, Вивъ – *Vioie, Viu* n. corespunzătoare lui [o]

Tab. 4. *Notaţia diftongilor ascendenţi cu celelalte semivocale şi a hiaturilor corespunzătoare*

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

Şi în această subcategorie sunt inconsecvenţe, dar, în general, diftongii ascendenţi care există şi în rusă ([ja], [je], [ju]) sunt transcrişi – cu câteva excepţii – fonetic. Tot fonetice parcă sunt notațiile corespunzătoare la vocalele simple (tipuri [90] Серы – *Seră* şi [93] Томнъ – *Tomnă*): diftongii [e̯a] şi [o̯a] se monoftonghează, respectiv, la [ɛ] şi [ɔ] în unele graiuri nord-vestice (Saramandu & Nevaci 2013: 118). În mod evident, diftongii care conţin semivocalele absente din sistemul fonologic rusesc ([w], [e̯], [o̯]) apar în diferite notaţii corespunzătoare altor diftongi, vocale sau hiaturi. Încă o dată apare şi litera <в> – aici pentru semivocala [o̯] rostită sau auzită consonantic ([189] Восте – *Oaste*).

Triftongii sunt reprezentaţi mai puţin în materialul românesc din DE şi se transcriu în diferite feluri:

- [jej]: [253] Ей – *Ei* (transcriere fonetică);
- [jew]: [247] Еу – *Eu* (probabil transcriere fonetică cu redarea lui [w] cu litera vocalică <у>);
- [e̯aw]: [228] Бяу́, Сыбей, Се́бе – *Beau, Să bei, Să be* (transcriere fonetică cu redarea lui [w] prin grafemul <у>, iar accentele grafice semnalează o pronunţare specială, cu toate că au fost puse deasupra literelor greşite).

2.1.1.7. Ultimul fenomen interesant în domeniul transcrierii vocalelor pe care dorim să îl pomenim este confuzia sporadică a sunetelor neaccentuate [ə] cu [o], ceea ce se vede după:

- notaţia vocalei [ə] şi cu litera <о>: [92] Примовары – *Primăvară*, [110] Воздухъ – *Văzduh*, [161] Гайно – *Găină*, [282] Ноо Ноай – *Nouă*;
- notaţia vocalei [o] cu litera <а>: [196] Апрегь, Джугь – *Opreg, Ĝug*, [240] Дыскапырыть, Аскунсь – *Dăscopărît, Ascuns*.

Credem că acest fenomen este o urmă a procesului numit *akan'e*, prezent în limba rusă, care consistă în reducerea vocalelor neaccentuate [a] şi [o] la [ɐ] (în poziţia direct pretonică) sau [ə] (în celelalte poziţii). Deoarece acest proces nu este reflectat în scriere, poate conduce la erori ortografice, adică confuzia literelor <а> şi <о>. Dacă ne imaginăm că cuvintele româneşti în DE au fost notate de către un rusofon pe baza rostirii şi nu a grafiei, transcrierile enumerate mai sus se explică uşor.

2.1.2. Consonantism

2.1.2.1. Se observă câteva cazuri de notaţie a consoanelor sonore cu literele ruseşti care marchează echivalentele lor surde:

- [b] cu <п>: [263] Пыды, Десупть – *Pă dedesupt*;
- [g] cu <к>: [171] Тыркъ – *Târc*;
- [z] cu <с>: [26] Обрасъ – *Obras*, [48] Ауситури – *Auzitură*, [142] Овысъ – *Ovăs*.

Cu excepţia cuvântului [48] Ауситури – *Auzitură*, în care se află o greşeală de tipărit, notațiile prezentate reflectă o rostire surdă a acestor consoane, datorită poziţiilor finale sau lângă o consoană surdă. Eventual, este posibil să fie vorba de notaţia unei pronunţări regionale, în graiurile din est existând şi forma *ovăs*.

2.1.2.2. În două cazuri sunetul [h] inițial nu a fost marcat în scriere: [103] Умы – *Umă*, [182] Тылхаръ, Оцъ – *Tâlhar, Oţ*, ceea ce poate constitui un indiciu

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

de notaţie fonetică după rostirea slabă a acestei consoane. În celelalte cazuri nu se observă iregularităţi, cum ar fi în: [70] Духулъ – *Duhul*, [110] Воздухъ – *Văzduh*, [167] Хотаръ – *Hotar*.

Pe de altă parte, o singură dată consoana [f] este marcată cu litera <х> care în rusă corespunde la [h]: [242] Хербере, Сыхарбъ – *H'erbere, Să h'arbă*; aici avem o rostire dialectală ce reflectă fenomenul palatalizării lui [f] > [h'], fenomen frecvent în zona Moldovei (Saramandu, Nevaci 2013: 119–121). În rest, consoanei [f] corespunde litera obişnuită <ф>, de pildă: [7] Фрате – *Frate*, [11] Фата – *Fată*, [80]/[81] Вифоръ – *Vifor*.

2.1.2.3. Observăm câteva curiozităţi în redarea consoanelor fricative şi africate postalveolare [ʃ], [ʒ], [ʧ] şi [ʤ] – în afară de majoritatea cazurilor în care se transcriu corect cu literele <ш>, <ж>, <ч> şi <дж>, cum ar fi în: [169] Уша – *Uşă*, [214] Ушурель, Ушорь – *Uşurel*, *Uşor*, [131] Стежаръ – *Stejar*, [205] Жось – *Jos*, [2] Черу – *Cer*^{u}, [278] Чинчь – *Cinci*, [36] Деджете – *Degete*, [123] Арджинтъ – *Argint*.

Prima dintre consoanele pomenite, probabil din greşeală, o dată este notată cu litera <с> corespunzând la consoana [s] ([156] Соариче – *Şoarice*) şi o dată cu litera <з> care marchează consoana [z] ([279] Шазе – *Şase*). Este curios de constatat că grupul consonantic [ʃt] se redă ori cu grafemele <шт>, ca în rusă ([69] Крештеры – *Creşterî*), ori cu singurul grafem <щ>, ca în bulgară ([144] Пеще – *Peşte*).

Consoana fricativă [ʒ] de două ori apare în transcriere cu literele <дж> care, de fapt, corespund africatei [ʤ]: [135] Коаджы – *Coaĝă*, [196] Апрегь, Джугь – *Opreg*, *Ĝug*. Este vorba de un reflex al rostirii regionale a acestor cuvinte; prezenţa africatei [ʤ] în locul fricativei [ʒ] este un fenomen specific graiurilor moldoveneşti.

La rândul ei, africata [ʤ] este redată greşit în [22] Ценеле – *Genele*, adică cu litera <ц> corespunzătoare la africata alveolară [ʦ] în alfabetul rusesc.

Consoana africată [ʧ] apare în două cuvinte care reprezintă o rostire regională cu palatalizarea consoanelor finale: [65] Почь – *Poci* şi [128] Копачъ – *Copaci* (în loc de *pot* şi *copac*).

2.1.2.4. Consoana bilabială [b] apare o dată transcrisă ca [v], adică cu litera <в> în loc de <б>: [150] Вервечь, Оае – *Berbeci*, *Oaie*. Această situaţie aminteşte instabilitatea, în contextul romanic, a consoanelor [b] şi [v] provenite din semivocala latină [w]. Aici, totuşi, este probabil o eroare şi nu un reflex al pronunţări efective, fiindcă în celelalte situaţii transcrierea lui [b] este corectă, de pildă: [30] Лимба – *Limbă*, [216]/[217] Бине – *Bine*, [219] Блындь – *Blând*.

2.1.3. Transcrierile cuvintelor româneşti din DE permit descoperirea şi a unor arhaisme fonetice, cum ar fi: [3] Тату, Паринте – *Tatu*, *Părinte* (forma contemporană standardizată fiind *tată*), [87] Зыу – *Ziu* (*zi*), [102] Нысыпъ, Анина – *Năsîp*, *Anină* (*arină*).

În cazul formei [56] Грече́вы – *Greceavă* (?), considerând semantismul cuvântului-titlu, credem că este vorba de o modificare populară a cuvântului *gâlceavă* (care, de altfel, este transcris corect în articolul [185]). O transformare populară se găseşte şi în articolul [113] – Фибринцаны – *Fibrinţeană* (?), care – judecând după sensul cuvântului căutat – reprezintă termenul *fierbinţeală*.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

2.2. Morfosintaxă

2.2.1. În general, cuvintele-titlu care sunt substantive apar în forma nearticulată în orice dicţionar. În DE se găsesc totuşi nişte excepţii, şi anume, câteva cuvinte-titlu sunt însoţite de articolul hotărât, de pildă: [50] Густатулъ – *Gustatul*, [51] Мироситулъ – *Mirositul*, [52] Пипаитулъ – *Pipăitul*, [114] Адынкулъ – *Adâncul*, [115] – Нылцымя – *Nălţîmea*, [116] Лыцымя – *Lăţîmea*. Aceste forme articulate apar în grupuri, deci este de presupus că au fost notate consecvent de către aceeaşi persoană care nu era conştientă de prezenţa articolului în ele. Separat, totuşi, figurează şi alte forme: [19] Ныpыле – *Nărîle*, [67] Кареияре, Касаторїа – (?), *Căsătoria*, [157] Пасера – *Pasărea* (dacă nu este greşeală de tipărit consistând în metateza grafemelor <e> şi <a>), [186] Батая, Сыбать – *Bătaia*, *Să bat*, [274] Унуль – *Unul* (pronume nehotărât în locul numeralului *unu*).

În ceea ce priveşte formele feminine de singular, nu este posibil să se constate univoc dacă la sfârşitul lor apare [a] sau [ə], adică dacă sunt prezentate cu articolul hotărât sau fără el, pentru că în multe cazuri aceste două vocale sunt notate la fel (cf. **2.1.1.2.**).

2.2.2. În DE se găsesc câteva exemple în care cuvintele-titlu figurează la plural în loc de singular obişnuit: [101] Валуръ – *Valuri*, [133] Фóи – *Foi*, [138] Кымпуръ – *Câmpuri*, sau în ambele forme: [183] За, Зале, Панцырь – *Za*, *Zale*, *Panţîr*, [201] Тинерь, Тынырь – *Tineri*, *Tânăr*. Pluralul se explică numai în formele: [36] Деджете – Degete, [37] Унгъ – *Unghii* (corespunzând, astfel, gloselor latineşti *Digiti* şi *Ungues*) şi [181] Букате, Мынкаре – *Bucate*, *Mâncare* (de vreme ce are un sens specializat faţă de singular).

Încă o dată, în anumite forme feminine ([134] Поаме – *Poamă*, [137] Фрунзе – *Frunză*) nu se ştie exact dacă la sfârşitul lor apare [ə] sau [e], şi anume dacă sunt la singular sau la plural, deoarece sunt multe cazurile în care aceste două vocale sunt transcrise la fel (cf. **2.1.1.2.**).

2.2.3. Cât despre adjective, în mod normal apar în forma masculină, de exemplu: [203] Санатось – *Sănătos*, [209] Негру – *Negru*, [215] Грось – *Gros*. În două cazuri, totuşi, sunt prezente formele ambelor genuri gramaticale: [208] Албъ, Албы – *Alb*, *Albă*, [225] Вїое, Вивъ – *Vioie*, *Viu*. În cazul [226] Букурось, Букурь – *Bucuros*, *Bucur* alături de adjectiv apare şi forma verbală din aceeaşi familie de cuvinte[14].

2.2.4. Să observăm că în afară de forme simple aşteptate apar şi nişte derivate: [21] Спринчинеле – *Sprincinele*, [22] Ценеле – *Genele* (diminutive), [225] Вїое, Вивъ – *Vioie*, *Viu* (feminin derivat, la origine augmentativ (*vioaie*), alături de masculin simplu).

2.2.5. În domeniul morfologiei verbale trebuie observat că în materialul românesc din DE se evită infinitivul, chiar dacă echivalentele latineşti sunt prezentate exact la infinitiv, în ciuda tradiţiei lexicografice. Infinitivul scurt apare numai în articolul [57] Плынджы – *Plângî*, unde, de fapt, se căuta un substantiv (*plâns* sau *plângere*). În schimb, apar diferite alte forme verbale:

[14] Ceea ce constituie o situaţie analogică cu [186] Батая, Сыбать – *Bătaia*, *Să bat*, unde substantivul este însoţit de verb, şi cu [65] Почь – *Poci*, unde forma (populară) de persoana întâi singular apare în loc de substantivul *putere*, fără să se cunoască motivul.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

- conjugate în indicativ prezent şi conjunctiv prezent: [228] Бяу́, Сыбей, Сéбе – *Beau, Să bei, Să be*, [229] Сыкынте – *Să cânte,* [230] Бать, Сыбаць – *Bat, Să baţi,* [231] Дормь, Макулкь – *Dorm, Mă culc*, [234] Юбескь, Сыюбешть – *Iubesc, Să iubeşti*, [235] Порты, Сысыпорте – *Portă, Să să porte*, [236] Ка́ры, Сысыка́ре – *Cară, Să să care*, [237] Таи, Сытай – *Tai, Să tai*, [238] Сысаминь, Самы́ни – *Să samin, Samăni*, [239] Аретури, Ары – *Arătură, Ară* (substantiv şi formă verbală), [241] Тоарны, Сыварш – *Toarnă, Să varşi*, [259] Нуѣсте, Нуе – *Nu este, Nu e* (în locul unui simplu *nu*, fiindcă forma căutată este adverbul de negaţie);
- participiu trecut: [232] Кулкать, Кулкы – *Culcat, Culcă*, [233] Луать, Сея – *Luat, Să ia*, [240] Дыскапырыть, Аскунсь – *Dăscopărît, Ascuns*;
- infinitiv lung (substantiv): [227] Сымынкимь, Мынкаре, Семанынче – *Să mâncăm, Mâncare, Să mănânce,* [242] Херберe, Сыхарбъ – *H'erbere, Să h'arbă.*

După cum se vede, redactorii DE s-au bazat pe rostirea acestor forme verbale, nerecunoscând autonomia nici a conjuncţiei *să*, nici a pronumelor reflexive *mă*, *se* sau a adverbului *nu* – toate sunt notate împreună cu verbele, ca şi cum ar fi cuvinte simple. Aceeaşi situaţie se repetă şi în formele de imperativ: [244] Дымь – *Dă-mi*, [246] Дуте – *Du-te*.

2.2.6. Nerecunoaşterea graniţelor dintre cuvinte se vede şi în alte cazuri. Uneori sunt notate ca şi cum ar fi cuvinte simple, fără niciun spaţiu: [256] Куче – *Cu ce,* [257] Кучине, Дынчине, Делачине – *Cu cine, Din cine, De la cine,* [269] Пыурмы, Апой – *Pă urmă, Apoi,* [284] Осута – *O sută,* [285] Омїе – *O mie,* iar alteori sunt interpretate greşit ca două cuvinte independente sinonime, separate cu virgulă ([263] Пыды, Десупть – *Pă dedesupt,* [264] Пыдынь, Супра – *Pă deasupra*). Aceste transcrieri arată că formele considerate au fost notate din auzite şi nu constituie o transliteraţie a unor forme scrise ale cuvintelor.

2.2.7. Cât priveşte arhaismele morfologice, adică acele cuvintele a căror construcţie este diferită de construcţia de astăzi, acestea sunt prezente, la rândul lor, în DE – vezi Tab. 5.

forma din DE	**forma contemporană standardizată**	**comentariu**
[48] Ауситури – *Auzitură*	*auz*	forme arhaice sufixate – azi fără sufix
[50] Густатулъ – *Gustatul*	*gust*	
[51] Мироситулъ – *Mirositul*	*miros*	
[117] Лунджире – *Lungire*	*lungime*	forme arhaice sufixate – azi cu alt sufix
[155] Котой, Мотокъ – *Cotoi, Motoc*	*cotoi, motan*[15]	
[188] Бирюйинца, Доведалы – *Biruinţă, Dovedeală*	*biruinţă, dovedire*	
[192] Энвойтуры, Войре – *Învoitură, Voire*	*învoială, voire*	
[143] Стругъ – *Strug*	*strugure*	forme arhaice nesufixate – azi cu sufix
[164] Порумбъ – *Porumb*	*porumbel*	

Tab. 5. *Arhaismele şi regionalismele morfologice*

[15] Exemplul [155] arată caracterul intersxchimbabil al sufixelor augmentative: *motoc ~ motan*, *cotoi ~ cotoc.*

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

2.3. Lexic

2.3.1. În domeniul lexicului, materialul românesc conţinut în DE permite să se observe diferite forme arhaice şi învechite, regionale, care astăzi se folosesc în alte registre ale limbii sau în alte contexte din cauza schimbărilor semantice pe care le-au cunoscut între timp. Datele respective se găsesc în Tab. 6.

forma din DE	**forma contemporană cu sensul căutat**	**comentariu**
[105] Тина – *Tină*	*noroi*	regional
[172] Ходжакъ, Ватръ – *Hogeac, Vatră*	*horn*	
[28] Гытланъ – *Gâtlan*	*gât*	învechit şi regional
[272] Аý – *Au*	*sau*	
[74] Кругъ, Попикъ – *Crug, Popic*	*glob*	învechit, arhaic
[125] Чюда – *Ciudă*	*minune*	
[189] Восте – *Oaste*	*război*	
[190] Оставъ – *Ostav*	*soldat*	
[81] Вифоръ – *Vifor*	*furtună*	popular
[185] Инжуратура, Гылчáва – *Înjurătură, Gâlceavă*	*ceartă*	
[267] Акушь – *Acuşi*	*acum*	
[38] Пынтече – *Pântece*	*burtă*	tehnic (anatomic)
[100] Гырлы – *Gârlă*	*râu*	hiponim
[103] Умы – *Umă*	*argilă*	
[132] Регалïе – *Răgălie*	*trunchi*	
[155] Котой, Мотокъ – *Cotoi, Motoc*	*pisică*	
[171] Тыркъ – *Târc*	*oraş*	
[12] Копыль – *Copil*	*băiat*	hiperonim
[182] Тылхаръ, Оцъ – *Tâlhar, Oţ*	*hoţ*	
[109] Пояны – *Poiană*	*vale*	alt cuvânt (metonimie)
[137] Фрунзе – *Frunză*	*ramură*	
[258] Ашá – *Aşa*	*da*	sinonim
[240] Дыскапырыть, Аскунсь – *Dăscopărît, Ascuns*	*ascunde*	antonim alături de cuvântul potrivit

Tab. 6. *Informaţii referitoare la lexic*

2.3.2. Câteva exemple merită un comentariu special.

În articolul [74] Кругъ, Попикъ – *Crug, Popic* astăzi ar figura, probabil, cuvântul *glob* (ca echivalent al latinescului *globus*). În DE, alături de cuvântul învechit *crug*, avem şi *popic* care, desemnând un soi de joc la care se folosesc bucăţi cilindrice de lemn, pare complet dislocat. Credem, totuşi, că a fost pomenit în acest context pentru că *popic* desemnează şi piesa de lemn folosită în acest joc, reprezentând în acest context un sinonim al cuvântului *cuglă*, care poate avea şi sensul de ‘bilă’, adică un obiect sferic, deci glob.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

Articolul [91] Ани – *Ani* prezintă plurarul de la *an* pentru denumirea verii, ceea ce pare ciudat. Este posibil ca acest fapt să se explice printr-o confuzie cu limba rusă, în care cuvântul лето ‘vară’ purta odinioară şi sensul de ‘an’ (ca şi în alte limbi slave). În limba rusă contemporană pentru ‘an’ la singular se spune год, dar acest cuvânt are în continuare o declinare supletivă, conservând la plural formele vechi bazate pe rădăcina termenului лето.

În articolul [120] Ханданъ – *Handan*, fiindcă se căuta echivalentul latinescului *fossa*, există clar o formă greşită, denumind cânepa. Ea rezultă, probabil, din confuzia cu cuvântul oarecum asemănător *hindichi* (sau varianta lui *hândichi*), azi considerat ca regional, care din punct de vedere semantic corespunde cuvântului căutat, *şanţ*.

În articolul [158] Паны, Кондей – *Pană, Condei* se căuta echivalentul latinescului *penna*, adică ‘pană de pasăre’. Aşadar, *condei* figurează ca sinonim al cuvântului *pană* în sensul de ‘instrument de scris cu cerneală’, ceea ce constituie o greşeală, deoarece în partea respectivă a DE nu se menţionează nume de obiecte, ci de elemente ale naturii.

Articolul [196] Апрегъ, Джугъ – *Opreg*, *Ĝug* prezintă două cuvinte care au semnificaţii complet diferite. Fiindcă forma căutată este *jug*, se pune întrebarea: de ce a apărut acolo termenul *opreg* cu sensul de ‘piesă colorată a portului popular femeiesc’? Explicaţia se găseşte, probabil, în faptul că, regional, *jug* desemnază şi o cusătură cu flori, iar forma *opreg* a fost adăugată ca sinonim cuvântului *jug* în acest sens.

În articolul [41] Дженунькъ, Джену – *Genunchi, Genu* a doua formă nu există în limba română şi prezenţa ei în DE se datorează, probabil, asocierii cu echivalentul latinesc *genu* ‘genunchi’.

În articolul [136] Радичина – *Rădăcină* presupunem că notaţia cu <и> a vocalei [ə] se datorează influenţei formei latineşti corespunzătoare: *radicina*.

Neclar este articolul [265] Яты, Инь – *Iată*, *În* unde interjecţia *iată* figurează ca sinonim al prepoziţiei *în* care este cuvântul căutat, corespunzând latinescului *in*.

Foarte greu de explicat este prima formă din articolul [67] Карeияре, Касаторїа – (?), *Căsătoria*. Nu suntem în stare să o relaţionăm cu niciun sinonim al cuvântului *căsătorie* (*cununie*? *căsnicie*?); în schimb, pare să fie mai degrabă o transcriere a frazei *care îi are*, ca şi cum ar fi un fragment de propoziţie în care informatorul explică cititorului ce este căsătoria. Oare s-ar lămuri astfel şi articolul hotărât prezent din a doua formă?

2.3.3. În afară de forme surprinzătoare, neclare şi incomplete, în DE sunt şi câteva greşeli de tipar evidente, cum ar fi: [59] Сомкъ (în loc de un *Сомнъ presupus) – *Somn*, [89] Делминяцы (*Деминяцы) – *Demineaţă*, [153] Поркъ, Скроифы (*Скроафы) – *Porc, Scroafă*, [166] Гротны (*Гропы / *Гроапы) – *Groapă*, [264] Пыдынь, Супра (*Пыдыасупра) – *Pă deasupra*, [275] До (*Дой) – *Doi*[16].

[16] Dacă nu este vorba de transcrierea numeralului vechi *doao*, adică *două* (cf. [282] Ноо Ноай – *Nouă*, mai demult *noao*).

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

3. Consideraţii finale

Pe baza materialului analizat şi a observaţiilor prezentate mai sus se pot trage câteva concluzii.

Redactorii dicţionarului, Simon Peter Pallas şi Hartwig Ludwig Christian Bacmeister, nu ştiau cu siguranţă limba română. Materialul românesc ne permite să constatăm că cel puţin majoritatea lui a fost colectată printr-o explorare făcută pe teren. Cuvintele româneşti din DE sunt transcrise, în general, pe baza criteriului fonetic, de unde se presupune că au fost notate în chirilicele ruseşti formele rostite de către informatori, cel mai probabil din nordul teritoriului dacoromân, adică din zona Moldovei şi a Ardealului (vezi, de exemplu, folosirea accentelor (**2.1.1.1.**), notaţiile reflectând realizările diferite ale vocalelor [ə], [e] şi [i] (**2.1.1.2.**, **2.1.1.4.**) şi ale unor diftongi şi triftongi (**2.1.1.6.**), pronunţarea sunetului [^{u}] final asilabic (**2.1.1.5.**), urmele probabile ale procesului de *akan'e* (**2.1.1.7.**)). Odată ce există diferenţe importante între sistemele fonologice românesc şi rusesc, transcrierea chirilică a cuvintelor româneşti trebuie să fi fost o sarcină dificilă, chiar dacă în acea epocă limba română avea propria sa scriere chirilică cu o tradiţie considerabilă.

Pe de altă parte, în anumite cazuri s-ar putea presupune o influenţă a grafiei chirilice româneşti, câteva notaţii constituind, probabil, transliteraţii – mai mult sau mai puţin reuşite şi nu întotdeauna consecvente – ale formelor româneşti scrise (vezi, de pildă, notaţia vocalei [ə] cu litera <ъ> (**2.1.1.2.**), lipsa grafemului vocalic în redarea silabelor [im], [in], unde <↑> = <э> (**2.1.1.3.**)). În acest caz, sarcina redactorilor a fost mai uşoară decât în cazul limbilor scrise tradiţional în alfabetul latin sau în altele, deoarece o parte dintre caractere sunt identice sau asemănătoare cu literele ruseşti.

Adoptarea inconsecventă a acestor două criterii a creat un amestec interesant: fie predomină în mod clar principiul fonetic, fie cel grafic. Oricum, indiferent de cum s-a realizat notaţia cuvintelor româneşti, diversitatea incoerenţelor lasă impresia că acestea nu au fost transcrise de o singură persoană şi nici în aceeaşi perioadă. Acest fapt nu este, totuşi, surprinzător dacă se iau în considerare dimensiunile dicţionarului.

În mod evident, observaţiile noastre nu epuizează caracteristicile materialului românesc inclus în DE. Cu toate că prezintă diferite greşeli de tipărire şi conţine cuvinte greu de explicat, se pot detecta câteva arhaisme morfologice (**2.2.7.**) şi lexicale (**2.3.1.**). Ar fi interesant, de asemenea, să se studieze lexicul românesc şi materialul din celelalte limbi romanice din DE dintr-o perspectivă comparativă.

Dicţionarul analizat în această lucrare reflectă un interes crescând pentru problema înrudirii între limbi, plecând de la teoria originii comune a tuturor limbilor din lume. Această ipoteză câştiga din ce în ce mai multă importanţă în secolul al XVIII-lea. Juxtapunerea lexicului de bază „al tuturor limbilor şi graiurilor Europei şi Asiei" urma să contribuie la găsirea limbii primitive comune (Archimbault 2010: 76).

Alegerea alfabetului chirilic, deşi criticată (cf. Archimbault 2010: 83), a fost o întreprindere bine gândită: scopul ţarinei Ecaterina cea Mare era să dovedească faptul că alfabetul rusesc posedă caracteristici particulare pentru a transcrie toate limbile lumii (Archimbault & Breuillard 2010: 12). Acest fapt a avut consecinţe benefice din punct de vedere practic, pentru că soluţiile aplicate în DE au fost o

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

etapă importantă în constituirea transcrierii ruseşti a celorlalte limbi, constând fie în inovaţii, fie în fixarea uzului deja stabilit (cf. Comtet 2010: 112). Glosarul a servit şi pentru a înălţa limba rusă la nivelul limbilor occidentale, dovedind capacitatea ei de a transmite toate ideile care circulau în Europa în epoca Iluminismului; a fost conceput ca instrument de modernizare a vieţii intelectuale din Rusia, un proces la care ţarina ţinea foarte mult (Vieillard 2010: 45).

Din punct de vedere lingvistic, dicţionarul Ecaterinei cea Mare trebuie tratat cu rezerve, mai degrabă ca o curiozitate decât drept un dicţionar comparativ serios. Cu toate acestea, lucrarea constituie neîndoielnic un monument lexicografic important, care furnizează informaţii relevante asupra vocabularului limbilor incluse în el.

Bibliografie

a. Sursă lexicografică

Сравительные Словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею всевысочайшей особы. Отдѣленіе первое, содержащее въ себѣ Европейскіе и Азіатскіе языки – Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Sectionis primae, Linguas Europae et Asiae complexae, vol. 1–2, Sankt Petersburg, 1787–1789 (versiunea digitală a dicţionarului (fişiere PDF) se găseşte la următoarea adresa: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Linguarum_totius_orbis_1.pdf> (vol. 1) şi <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Linguarum_totius_orbis_2.pdf> (vol. 2); ultimul acces: 20.01.2017).

b. Referinţe

Archimbault 2010: Sylvie Archimbault, *Peter Simon Pallas (1741–1811), un naturaliste parmi les mots*, „Histoire – Épistémologie – Langage", 32, p. 69–91.

Archimbault & Breuillard 2010: Sylvie Archimbault & Jean Breuillard, *Présentation*, „Histoire – Épistémologie – Langage", 32, p. 9–12.

Bochnakowa 1999: Anna Bochnakowa, *Francuskie wyrazy w XVIII-wiecznym słowniku porównawczym «Linguarum totius orbis vocabularia comparativa» (1787–1789)*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności", 63, p. 109–112.

Bochnakowa 2013: Anna Bochnakowa, *«Linguarum totius orbis vocabularia comparativa Augustissimae cura collecta (...)», 1787–1789*, „Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis", 130, p. 41–50.

Comtet 2010: Roger Comtet, *Le russe comme métalangage : transcription et translittération en alphabet cyrillique dans le «Linguarum totius orbis vocabularia comparativa»*, „Histoire – Épistémologie – Langage", 32, p. 93–114.

Dębowiak 2014: Przemysław Dębowiak, *A língua portuguesa na transcrição cirílica num dicionário do século XVIII*, „Studia Iberystyczne", 13, p. 345–357.

Dębowiak 2016: Przemysław Dębowiak, *O Dicionário da czarina Catarina a Grande. Análise dos elementos portugueses*, „Zeitschrift für romanische Philologie", 132 (1), p. 232–261.

Fałowski 1999a: Adam Fałowski, *Materiał połabski w Słowniku Katarzyny II*, in: Maria Brzezina, Halina Kurek (eds.), *Collectanea linguistica in honorem Casimiri Polański*, Kraków, Księgarnia Akademicka, p. 49–57.

Fałowski 1999b: Adam Fałowski, *Język ukraiński w Słowniku Katarzyny II*, in: Halina Mieczkowska (ed.), *In memoriam Alfredi Zaręba et Josephi Reczek* (*Prace Komisji*

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, LI), Kraków, Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk, p. 137–144.

Fałowski 2000: Adam Fałowski, *Materiał czeski w Słowniku Katarzyny II*, in: Henryk Wróbel (ed.), *Studia z filologii słowiańskiej ofiarowane profesor Teresie Zofii Orłoś*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, p. 89–94.

Igartua 2012: Iván Igartua, *Pallas hiztegiaren euskal iturri lexikografikoak*, „Fontes Linguæ Vasconum", 115, p. 177–193.

Igartua 2013: Iván Igartua, *Las fuentes lexicográficas vascas en el vocabulario políglota de P.S. Pallas (1787–1789)*, in: Elena Battaner Moro, Vicente Calvo Fernández, Palma Peña Jímenez (eds.), *Historiografía lingüística: líneas actuales de investigación*, Münster, Nodus Publikationen, vol. 2, p. 485–496.

Jakubczyk 2014a: Marcin Jakubczyk, *Polszczyzna grażdańska w słowniku carycy Katarzyny II*, „Poradnik Językowy", 2014/2, p. 78–95.

Jakubczyk 2014b: Marcin Jakubczyk, *Słownik carycy Katarzyny Wielkiej w kontekście europejskich teorii językowych II połowy XVIII wieku i na tle tradycji leksykograficznej*, „Poradnik Językowy", 2014/9, p. 64–77.

Juszkiewicz 1975: Urszula Juszkiewicz, *Porównawczy słownik Katarzyny II na tle rozwoju rosyjskiego języka literackiego XVIII wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska", Sectio F: Nauki Humanistyczne, 30/11, p. 157–168.

Juszkiewicz 1976: Urszula Juszkiewicz, *Materiał rosyjski ze słownika Katarzyny II*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska", Sectio F: Humaniora, 31/22, p. 385–401.

Popowska-Taborska 1994: Hanna Popowska-Taborska, *Słownictwo kaszubskie w osiemnastowiecznych porównawczych słownikach Europy i Azji*, „Rocznik Slawistyczny", 49, p. 41–46.

Popowska-Taborska 1998: Hanna Popowska-Taborska, *Raz jeszcze o materiałach kaszubskich w «Słownikach porównawczych języków i narzeczy Europy i Azji»*, „Rocznik Gdański", 58, p. 163–171.

Popowska-Taborska 2003: Hanna Popowska-Taborska, *Jak to jest w istocie ze słowińsko-kaszubskim prototypem do «Słowników porównawczych wszystkich języków i narzeczy»*, „Rocznik Gdański", 63, p. 219–224.

Saramandu, Nevaci 2013: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Bucureşti, Editura Universitară.

Stachowski 1987: Stanisław Stachowski, *Wyrazy albańskie w Słowniku P.S. Pallasa (1787–1789)*, „Acta Baltico-Slavica", XVII, p. 237–253.

Stala 2011: Ewa Stala, *Diccionario de Catalina la Grande (1787–1789). Análisis del material español*, „Studia Iberystyczne", 10, p. 151–163.

Vieillard 2010: Stéphane Vieillard, *Catherine II : de la langue aux langues*, „Histoire – Épistémologie – Langage", 32, p. 31–46.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

Anexă. *Lista cuvintelor româneşti în Dicţionarul ţarinei Ecaterina cea Mare* (punctul 46, *Волошски*)

numărul cuvântului-titlu	*cuvânt în latină*	*echivalentul românesc în scriere chirilică originală*	*echivalentul românesc în scriere latină*
1	Deus	Думнезеу	Dumnezeu
2	Coelum	Черу	Cer[u]
3	Pater	Тату, Паринте	Tatu, Părinte (Parinte)
4	Mater	Майка	Maică
5	Filius	Фїу, Фичоръ	Fiu, Ficior
6	Filia	Фїика	Fiică
7	Frater	Фрате	Frate
8	Soror	Соръ	Soră
9	Vir	Барбатъ	Bărbat (Barbat)
10	Uxor	Невасти	Nevastă
11	Virgo	Фата	Fată
12	Puer	Копыль	Copil
13	Infans	Копилъ	Copil
14	Homo	Омъ	Om
15	Homines	Оаменъ	Oameni
16	Caput	Капъ	Cap
17	Facies	Фаце	Faţă
18	Nasus	Насъ	Nas
19	Nares	Нырыле	Nărîle
20	Oculus	Окю	Ochi[u]
21	Supercilia	Спринничинеле	Sprincinele
22	Cilia	Ценеле	Genele
23	Auris	Уреке	Ureche
24	Frons	Фрунте	Frunte
25	Crinis	Пыръ	Păr
26	Genae	Обрасъ	Obras
27	Os	Гура	Gură
28	Guttur	Гытланъ	Gâtlan
29	Dens	Динте	Dinte
30	Lingua	Лимба	Limbă
31	Barba	Барбы	Barbă (Barbâ)
32	Collum	Гыты	Gât[u]
33	Humerus	Умеръ	Umăr
34	Cubitus	Котъ	Cot
35	Manus	Мына	Mână
36	Digiti	Деджете	Degete
37	Ungues	Унгъ	Unghii
38	Venter	Пынтече	Pântece
39	Dorsum	Спате	Spate
40	Pes	Пичоръ	Picior
41	Genu	Дженунькъ, Джену	Genunchi, Genu
42	Cutis	Пїели	Pieli

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

43	Caro	Карне	Carne
44	Os	Осъ	Os
45	Sanguis	Синдже	Sânge
46	Cor	Инимъ	Inimă
47	Lac	Лапте	Lapte
48	Auditus	Ауситури	Auzitură
49	Visus	Ведере	Vedere
50	Gustus	Густатулъ	Gustatul
51	Odoratus	Мироситулъ	Mirositul
52	Tactus	Пипаитулъ	Pipăitul (Pipaitul)
53	Vox	Гласъ	Glas
54	Nomen	Нуме	Nume
55	Clamor	Стригаре	Strigare
56	Strepitus	Гречáвы	Greceavă (?)
57	Ululatus	Плынджы	Plângî
58	Verbum	Кувынтъ	Cuvânt
59	Somnus	Сомкъ	Somn
60	Amor	Драгосте	Dragoste
61	Dolor	Дурере	Durere
62	Labor	Мункъ	Muncă
63	Opera	Лукру	Lucru
64	Vis	Путере	Putere
65	Potentia	Почь	Poci
66	Potestas	Вое	Voie
67	Matrimonium	Кареияре, Касаторїа	(?), Căsătoria
68	Vita	Вїяца	Viaţă
69	Statura	Крештеры	Creşterî
70	Spiritus	Духулъ	Duhul
71	Mors	Моарте	Moarte
72	Frigus	Фригъ	Frig
73	Orbis	Ротундъ	Rotund
74	Globus	Кругъ, Попикъ	Crug, Popic
75	Sol	Соаре	Soare
76	Luna	Луны	Lună (Lunâ)
77	Stella	Стья	Stea
78	Radius	Разе	Rază
79	Ventus	Вынтъ	Vânt
80	Turbo	Вифоръ	Vifor
81	Procella	Вифоръ	Vifor
82	Pluvia	Плоае	Ploaie
83	Grando	Грындына	Grîndînă
84	Fulgur	Фулджере	Fulgere
85	Nix	Запáды	Zăpadă (Zapadâ)
86	Glacies	Гяцъ	Ghiaţă
87	Dies	Зыу	Ziu
88	Nox	Ноапте	Noapte
89	Mane	Делминяцы	Demineaţă (Demineaţâ)

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

90	Vesper	Серы	Seră
91	Aestas	Ани	Ani
92	Ver	Примовары	Primăvară
93	Autumnus	Томнъ	Tomnă
94	Hiems	Ярна	Iarnă
95	Annus	Анъ	An
96	Tempus	Време	Vreme
97	Terra	Пымунтъ	Pământ
98	Aqua	Апа	Apă
99	Mare	Маре	Mare
100	Fluvius	Гырлы	Gârlă (Gârlâ)
101	Unda	Валуръ	Valuri
102	Arena	Нысыпъ, Анина	Năsîp, Anină
103	Argilla	Умы	Umă (Umâ)
104	Pulvis	Прафъ	Praf
105	Lutum	Тина	Tină
106	Mons	Мунте	Munte
107	Ripa	Малъ	Mal
108	Collis	Мовила	Movilă
109	Valis (sic!)	Пояны	Poiană (Poianâ)
110	Aer	Воздухъ	Văzduh
111	Vapor	Абуръ	Abur
112	Ignis	Фокъ	Foc
113	Aestus	Фибринцаны	Fibrinţeană (?)
114	Profunditas	Адынкулъ	Adâncul
115	Altitudo	Нылцымя	Nălţîmea
116	Latitudo	Лыцымя	Lăţîmea
117	Longitudo	Лунджире	Lungire
118	Foramen	Гауры	Gaură (Gaurâ)
119	Fovea	Гропы	Groapă
120	Fossa	Ханданъ	Handan
121	Lapis	Пїятри	Piatră
122	Aurum	Ауръ	Aur
123	Argentum	Арджинтъ	Argint
124	Sal	Сare	Sare
125	Miraculum	Чюда	Ciudă
126	Silua	Паду́ре	Pădure (Padure)
127	Herba	Ярбы	Iarbă (Iarbâ)
128	Arbor	Копачъ	Copaci
129	Palus	Паръ	Par
130	Gramen	Вердяцы	Verdeaţă (Verdeaţâ)
131	Quercus	Стежаръ	Stejar
132	Truncus	Регалїе	Răgălie
133	Folium	Фо́и	Foi
134	Fructus	Поаме	Poamă
135	Cortex	Коаджы	Coajă (Coaĝâ)
136	Radix	Радичина	Rădăcină
137	Ramus	Фрунзе	Frunză

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

138	Campus	Кымпуръ	Câmpuri
139	Pratum	Лункы, Пояны	Luncă, Poiană (Luncâ, Poianâ)
140	Frumentum	Секаре, Сечератъ	Secară, Secerat
141	Secale	Секаре	Secară
142	Avena	Овысъ	Ovăs
143	Uva	Стругъ	Strug
144	Piscis	Пеще	Peşte
145	Vermis	Вьерме	Vierme
146	Musca	Мускы	Muscă (Muscâ)
147	Fera	Лигїоаны	Lighioană (Lighioanâ)
148	Bos	Боу	Bou
149	Vacca	Вака	Vacă
150	Aries	Вервечь, Оае	Berbeci, Oaie
151	Cornu	Корнъ	Corn
152	Eqvus	Калъ	Cal
153	Sus	Поркъ, Скроифы	Porc, Scroafă (Scroafâ)
154	Canis	Кыине, Кыцелъ	Câine, Căţel
155	Catus	Котой, Мотокъ	Cotoi, Motoc
156	Mus	Соариче	Şoarice
157	Avis	Пасера	Pasărea
158	Penna	Паны, Кондей	Pană (Panâ), Condei
159	Gallus	Кокошъ	Cocoş
160	Ovum	Оу	Ou
161	Gallina	Гайно	Găină (Gainâ)
162	Anser	Гыска	Gâscă
163	Anas	Раца	Raţă
164	Columba	Порумбъ	Porumb
165	Aratrum	Плугъ	Plug
166	Occa	Гротны	Groapă (Groapâ)
167	Limes	Хотаръ	Hotar
168	Domus	Касы	Casă (Casâ)
169	Porta	Уша	Uşă
170	Aula	Курте	Curte
171	Urbs	Тыркъ	Târc
172	Focus	Ходжакъ, Ватръ	Hogeac, Vatră
173	Mensura	Мисуры	Măsură (Măsurâ)
174	Cadus	Путына, Кады	Putînă, Cadă (Cadâ)
175	Securis	Топоръ	Topor
176	Cingulum	Брыу	Brâu
177	Clavus	Куй, Пиронъ	Cui, Piron
178	Vectura	Кару	Car[u]
179	Panis	Пы́йне	Pâine
180	Vinum	Винъ	Vin
181	Cibus	Букате, Мынкаре	Bucate, Mâncare
182	Fur	Тылхаръ, Оцъ	Tâlhar, Oţ
183	Thorax	За, Зале, Панцырь	Za, Zale, Panţîr
184	Custos	Пызиторь, Пазиторь	Păzitor, Pazitor

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

185	Rixa	Инжуратура, Гылча́ва	Înjurătură (Înjuratură), Gâlceavă
186	Pugna	Батая, Сыбать	Bătaia (Bataia), Să bat
187	Miseria	Невое, Ныпасте	Nevoie, Năpastă
188	Victoria	Бирюйнца, Доведалы	Biruinţă, Dovedeală (Dovedealâ)
189	Bellum	Восте	Oaste
190	Miles	Оставъ	Ostav
191	Segnities	Лене	Lene
192	Concordia	Энвойтуры, Войре	Învoitură (Învoiturâ), Voire
193	Puerperium	–	–
194	Pavimentum	–	–
195	Ager	Царина, Аритуры	Ţarină, Arătură (Arătură)
196	Jugum	Апрегь, Джугь	Opreg, Ĝug
197	Navis	–	–
198	Cetus	–	–
199	Lux	Лумина	Lumină
200	Tonitru	–	–
201	Juvenis	Тинерь, Тынырь	Tineri, Tânăr
202	Vetus	Бытрынь, Батрынь	Bătrân, Batrân
203	Sanus	Санатось	Sănătos (Sanatos)
204	Alte	Налть	Nalt
205	Humile	Жось	Jos
206	Magnum	Маре	Mare
207	Parvum	Пуцинь, Микь	Puţin, Mic
208	Album	Албъ, Албы	Alb, Albă
209	Nigrum	Негру	Negru
210	Rubrum	Рошу	Roşu
211	Viride	Верде	Verde
212	Acute	Аскуцыть, Юте	Ascuţît, Iute
213	Humide; crudum	Крудь, Удь	Crud, Ud
214	Laevis	Ушурель, Ушорь	Uşurel, Uşor
215	Crassus	Грось	Gros
216	Bene, probum	Бине	Bine
217	Bene, pulchre	Бине	Bine
218	Pulchre, lepide	Энподобить, Фрумось	Împodobit, Frumos
219	Benignus, beatus	Блындь	Blând
220	Malum, maligne	Реутате, Рыутате	Reutate, Răutate
221	Male, dementer	Урыть	Urât
222	Male	Ре́у, Рыу	Reu, Rău
223	Cito	Курындь, Диграбы	Curând, Digrabă (Digrabâ)
224	Lente	Инчеть	Încet
225	Vivum	Вїое, Вивъ	Vioie, Viu
226	Hilaris	Букурось, Букурь	Bucuros, Bucur

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

227	Edere	Сымынкимь, Мынкаре, Семанынче	Să mâncăm, Mâncare, Să mănânce
228	Bibere	Бяу́, Сыбей, Се́бе	Beau, Să bei, Să be
229	Canere	Сыкынте	Să cânte
230	Cedere	Бать, Сыбаць	Bat, Să baţi
231	Dormire	Дормь, Макулкь	Dorm, Mă culc (Ma culc)
232	Jacere	Кулкать, Кулкы	Culcat, Culcă (Culcâ)
233	Sumere	Луать, Сея	Luat, Să ia
234	Amare	Юбескь, Сыюбешть	Iubesc, Să iubeşti
235	Portare	Порты, Сысыпорте	Portă, Să să porte
236	Vehere	Ка́ры, Сысыка́ре	Cară, Să să care
237	Secare	Таи, Сытай	Tai, Să tai
238	Serere	Сысаминь, Самы́ни	Să samin, Semăni
239	Arare	Аретури, Ары	Arătură, Ară (Arâ)
240	Ocultare	Дыскапырыть, Аскунсь	Dăscopărît, Ascuns
241	Fundere	Тоарны, Сываршь	Toarnă, Să varşi
242	Coquere	Хербере, Сыхарбъ	H'erbere, Să h'arbă
243	Est	Есте	Este
244	Da	Дымь	Dă-mi
245	Sta	Стеи, Сты	Stei, Stă
246	Ito	Дуте	Du-te
247	Ego	Еу	Eu
248	Tu	Ту	Tu
249	Ille	Ель	El
250	Illa	Я	Ea
251	Nos	Ной	Noi
252	Vos	Вой	Voi
253	Illi	Ей	Ei
254	Illis	Лорь	Lor
255	Quid	Че́	Ce
256	Per quod	Куче	Cu ce
257	Perquem, Quis	Кучине, Дынчине, Делачине	Cu cine, Din cine, De la cine
258	Ita	Аша́	Aşa
259	Non	Нуѣсте, Нуе	Nu este, Nu e
260	Ubi	Унде	Unde
261	Hic	Айчь	Aici
262	Ibi	Аколо	Acolo
263	Sub	Пыды, Десупть	Pă dedesupt
264	Super	Пыдынь, Супра	Pă deasupra
265	In	Яты, Инь	Iată, În
266	Quando	Кындь	Când
267	Nunc	Акушь	Acuşi
268	Prius	Энтый	Întâi
269	Post	Пыурмы, Апой	Pă urmă, Apoi
270	Quomodo	Кумь	Cum
271	Sine	Фыры	Fără

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)

272	Vel	Аý	Au
273	Ecce, Vide	Яка	Iacă
(274)	Numeralia Populorum Europae et Asiae	Унуль	Unul
(275)		До	Doi
(276)		Трей	Trei
(277)		Патру	Patru
(278)		Чинчь	Cinci
(279)		Шазе	Şase
(280)		Шапте	Şapte
(281)		Опть	Opt
(282)		Ноо Ноай	Nouă
(283)		Зечь	Zeci
(284)		Осута	O sută
(285)		Омїе	O mie

The Romanian Material in Catherine the Great's Dictionary

In 1787–1789 two volumes of a huge lexicographic work were published, with the title *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* […], commonly called Catherine the Great's Dictionary. The dictionary contains 273 Russian entries from different thematic groups, each one with semantic equivalents in two hundred European and Asiatic languages. All the words, with no exception, are transcribed in the Russian Cyrillic alphabet from that time, independently of the language they represent. The paper gives a detailed analysis of Romanian material included in the dictionary, thus allowing to make remarks on some phenomena on the phonetic-graphic, morphological and lexical level. It is stated, among others, that most of Romanian words were collected in a field survey because they are transcribed based on the phonetic criterion. This leads to the conclusion that forms pronounced by informants, most likely from the regions of Moldavia and Transylvania, were directly recorded in Russian Cyrillic characters. On the other hand, in some cases one could suppose an influence of the Romanian Cyrillic alphabet, as some records probably constitute transliterations of Romanian written forms. Inconsequent adoption of these two criteria has created an interesting mix: either the phonetic principle clearly predominates, or the graphic one. Anyway, the diversity of inconsistencies gives the impression that Romanian words were not transcribed by a single person nor in the same time.

BDD-A28142 © 2018 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 11:01:09 UTC)